

JONATHAN DIMBLEBY

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΜΠΑΡΜΠΑΡΟΣΑ

Πώς ο Χίτλερ έχασε τον πόλεμο

ΣΕΙΡΑ: ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΕΙΡΑΣ: Μάρκος Καρασαρίνης

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Επιχείρηση Μπαρμπαρόσα. Πώς ο Χίτλερ έχασε τον πόλεμο**

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: Barbarossa. How Hitler Lost the War

Από τις Εκδόσεις Viking, an imprint of Penguin General, Λονδίνο, 2021

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Jonathan Dimbleby

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Μενέλαος Αστερίου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Ηρακλής Καρελίδης

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Τζίνα Γεωργίου

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Σπυριδούλα Βονίτση

© Jonathan Dimbleby, 2021

© Φωτογραφίας εξωφύλλου: SZ Photo/Scherl/Bridgeman Images

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2023

Πρώτη έκδοση: Μάρτιος 2023

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-4632-5

Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-4633-2

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.	PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.
<i>Από το 1979</i>	<i>Publishers since 1979</i>
Έδρα:	Head Office:
Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση	121, Tatoi Str., 144 52 Metamorfossi, Greece
Βιβλιοπωλείο:	Bookstore:
Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα	13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550	Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550

e-mail: info@psychogios.gr
www.psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

JONATHAN DIMBLEBY

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΜΠΑΡΜΠΑΡΟΣΑ

Πώς ο Χίτλερ έχασε τον πόλεμο

Μετάφραση: Μενέλαος Αστερίου

*Στα εγγόνια μου
Μπάριναμπν, Κλόι, Μαξ και Άρθουρ*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

* * *

Η ΕΙΣΒΟΛΗ ΤΟΥ ΧΙΤΛΕΡ στη Σοβιετική Ένωση στις 22 Ιουνίου 1941 ήταν το μεγαλύτερο, αιματηρότερο και πιο βάρβαρο στρατιωτικό εγχείρημα στην ιστορία του πολέμου. Η Επιχείρηση Μπαρμπαρόσα, κωδική ονομασία την οποία έδωσε ο Φύρερ σε αυτή την κατακλυσμαία επιχείρηση, ήταν επίσης η πιο αποφασιστική εκστρατεία του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Αν ο Χίτλερ είχε πετύχει τον στόχο του –τον αφανισμό της Σοβιετικής Ένωσης–, θα διαφέντευε το πεπρωμένο της Ευρώπης. Στην πραγματικότητα, όταν τα στρατεύματά του έφθασαν στις πύλες της Μόσχας περίπου έξι μήνες αργότερα, είχε εκμηδενιστεί ήδη κάθε προοπτική που μπορεί να υπήρχε προηγουμένως για την υλοποίηση του βασισμένου σε ψευδαισθήσεις οράματος του Χίτλερ για το Χιλιετές Ράιχ.

Η Βέρμαχτ, δηλαδή ο στρατός ξηράς, το ναυτικό και η αεροπορία της Γερμανίας, θα συνέχιζε να εξαπολύει περαιτέρω σημαντικές επιθέσεις και να εξασφαλίζει πολλές θεαματικές νίκες καθώς προχωρούσε ο πόλεμος. Όμως ήταν εφήμεροι θρίαμβοι. Το αργότερο στα τέλη του 1941 δεν υπήρχε πια καμιά ρεαλιστική πιθανότητα να νικήσουν οι ναζιστές στον πόλεμο. Για τριάνμισι επιπλέον χρόνια το έδαφος της Σοβιετικής Ένωσης θα ποτιζόταν με το αίμα δεκάδων εκατομμυρίων ανθρώπων, θυμάτων ενός ειδικθούς φινάλε, η έκβαση του οποίου ήταν ήδη καθορισμένη. Μπορεί αυτό να αναστατώνει όσους ισχυρίζονται για ευνόητους λόγους ότι οι κύριοι φορείς της νίκης επί του Χίτλερ ήταν οι γενναίοι στρατιώτες των Συμμάχων που αποβιβάστηκαν στις ακτές της Νορμανδίας τον Ιούνιο του 1944, οι αποδειξείς ωστόσο δείχνουν κάτι διαφορετικό.

Τη μοίρα του Χίτλερ καθόρισε ο «Μεγάλος Πατριωτικός Πόλεμος», όπως αποκάλεσε ο Στάλιν τον αγώνα στο Ανατολικό Μέτωπο της Γερ-

μάνιας, και όχι η D-Day. Αυτό δε σημαίνει πως υποστηρίζουμε ότι η απώλεια της ζωής εκείνων που συμμετείχαν σε αυτό το μεταγενέστερο εγχείρημα ήταν μάταιη. Αντιθέτως, αναρίθμητα εκατομμύρια συμπολίτες τους στη δυτική Ευρώπη οφείλουν σε αυτούς την ελευθερία και τη δημοκρατία την οποία θα αρνούνταν ο Σοβιετικός δικτάτορας στους γείτονές του που θα περιέλιπταν αργότερα στη «σφαίρα επιρροής» του Κρεμλίνου. Ο Στάλιν μπόρεσε να καθυποτάξει τόσο μεγάλο μέρος της μεταπολεμικής Ευρώπης επειδή οι δικοί του στρατιώτες, και όχι οι στρατιώτες των Δυτικών Συμμάχων του, συνέτριψαν το Τρίτο Ράιχ στα πεδία των μαχών. Μολονότι οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Βρετανία και η Σοβιετική Ένωση καθόρισαν από κοινού τον χρόνο και τον τρόπο της τελικής καταστροφής των ναζιστών, η αποτυχία της Επιχείρησης Μπαρμπαρόσα ήταν ο σημαντικότερος σταθμός του πολέμου στην Ευρώπη, η στιγμή κατά την οποία, ύστερα από λιγότερο από έξι μήνες έντονου αγώνα, ο θάνατος του ναζισμού έγινε αναπόφευκτος.

Δε μειώνουμε επίσης την κλίμακα των δεινών που υπέστησαν οι άνθρωποι κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου (όταν μόνο η μάχη του Σομ είχε ως αποτέλεσμα πάνω από ένα εκατομμύριο απώλειες σε διάστημα μικρότερο των πέντε μηνών) ή σε άλλες μάχες κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου (όταν η μάχη του Στάλινγκραντ είχε ως συνέπεια αντίστοιχο αριθμό απωλειών σε ίδιο χρονικό διάστημα) για να τονίσουμε ότι στη μακρά ιστορία των στρατιωτικών συγκρούσεων δεν μπορούμε να βρούμε παρόμοια κλίμακα σφαγών με εκείνη της Επιχείρησης Μπαρμπαρόσα, όταν σε ανάλογο χρονικό διάστημα εξαπλάσιος αριθμός νέων ανθρώπων σκοτώθηκε, τραυματίστηκε ή καταγράφηκε στους αγνοουμένους εν δράσει.

Η ναζιστική εισβολή στη Σοβιετική Ένωση αιφνιδίασε τον Στάλιν και συγκλόνισε τον κόσμο. Επίσης θεωρούνταν γενικά ότι ο Κόκκινος Στρατός θα κατέρρεε μέσα σε εβδομάδες. Όμως η γερμανική θριαμβολογία αποδείχθηκε πρόωμη. Αυτό το βιβλίο καταγράφει την εξέλιξη της Επιχείρησης Μπαρμπαρόσα από τη σύλληψή της μέχρι την άφιξη των στρατευμάτων του Χίτλερ στη Μόσχα στα τέλη του χρόνου. Δεν επιχειρεί να διερευνήσει όλες τις πολυάριθμες μάχες που δόθηκαν σε τρία μέτωπα σε αυτό το τεράστιο στρατιωτικό πεδίο. Εστιάζει στην Ομάδα Στρατιών του Κέντρου, τη δύναμη η οποία ήταν η αιχμή του δόρατος της εισβολής και θα ηγούνταν της επίθεσης εναντίον της Μόσχας.

Εξετάζοντας την πορεία αυτής της ομάδας στρατιών, στηρίχθηκα εκτεταμένα στις αναφορές, στα ημερολόγια, στις επιστολές και στις αναμνήσεις των κύριων πρωταγωνιστών της, στους οποίους περιλαμβάνονταν ο διοικητής της Ομάδας Στρατιών του Κέντρου, στρατάρχης Φέντορ φον Μποκ, οι διοικητές των δυνάμεων αυτής της ομάδας (όπως ο Χάιντς Γκουντέριαν, ο διασημότερος στρατηγός των τεθωρακισμένων του Τρίτου Ράιχ) και οι αξιωματικοί και οι στρατιώτες που υπηρετούσαν υπό αυτούς. Πολλοί από αυτούς τους άνδρες έγραφαν στους αγαπημένους τους με αυθόρμητη ειλικρίνεια για τον φόβο και την έξαψη της μάχης, τους σκοτωμούς, τη συντροφικότητα, τη νοσταλγία για το σπίτι τους, τις ατέλειωτες πορείες τους σε άνυδρα εδάφη στην αφόρητη καλοκαιρινή ζέση, την κολλώδη λάσπη του φθινοπώρου, εξαιτίας της οποίας δεν μπορούσαν να προχωρήσουν τα οχήματα και η οποία παγίδευε στη γλοιώδη αγκαλιά της τους πεζούς στρατιώτες και τα άλογα που χρησιμοποιούνταν για να σέρνουν τα πυροβόλα, και τον αρκτικό χειμώνα, όταν οι θερμοκρασίες έπεφταν στους 35 βαθμούς Κελσίου υπό το μηδέν και δεκάδες χιλιάδες έχασαν τα άκρα τους από κρυοπαγήματα.

Η Επιχείρηση Μπαρμπαρόσα όχι μόνο δεν ήταν η συνταγή για τη σίγουρη νίκη, αλλά έγινε και ένα καζάνι σκληρών αντιπαραθέσεων ανάμεσα στους στρατηγούς στο μέτωπο και στην Ανώτατη Διοίκηση του Στρατού Ξηράς στα μετόπισθεν. Καθώς το χάσμα ανάμεσά τους διευρυνόταν, ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου του Στρατού Ξηράς Φραντς Χάλντερ επιδίωξε μάταια να διαμεσολαβήσει ανάμεσα στους στρατηγούς στο μέτωπο και στον ασταθή ανώτατο διοικητή της Βέρμαχτ, τον Χίτλερ, εφιαλτικό καθήκον για το οποίο έγραφε ανοιχτά στο καθημερινό πολεμικό ημερολόγιό του. Όπως και οι μάχες τις οποίες διεξήγαν η Ομάδα Στρατιών του Βορρά και η Ομάδα Στρατιών του Νότου, η εκστρατεία της Ομάδας Στρατιών του Κέντρου εναντίον των σοβιετικών στρατευμάτων, υπό την ηγεσία κατά το μεγαλύτερο μέρος του σημαντικότερου διοικητή του Στάλιν, του στρατηγού Γκεόργκι Ζούκοφ, ήταν ασταμάτητη, κοπιαστική και άγρια, αλλά δεν ήταν μια συμβατική σύγκρουση ως προς το μέγεθος ή τον χαρακτήρα της.

Το Ανατολικό Μέτωπο ήταν ένα πεδίο μαχών στο οποίο το θάρρος ήταν εντυπωσιακό και το καθήκον ιερό, αλλά όπου και οι δύο πλευρές ελάχιστη σημασία έδιναν στις αβρότητες της συνηθισμένης ανθρωπιάς. Τη θέση του ιπποτισμού πήρε το μίσος, ένας αταβισμός τον οποίο πυροδοτούσαν οι αυταρχικές και αδιάλλακτες διαταγές του Χίτλερ και του Στάλιν. Αυτές οι διαταγές όχι μόνο επιδίωκαν να κατευθύ-

νουν την πορεία της στρατιωτικής πάλης, αλλά επίσης επέμεναν ότι οι στρατιώτες δεν έπρεπε να παραχωρήσουν κανένα κομμάτι εδάφους και παράλληλα να μη δείχνουν έλεος. Σε αυτό τον τιτάνιο αγώνα μεταξύ των δύο τυραννικών Βεεμώθ της ηπειρωτικής Ευρώπης αγνοήθηκαν οι κανόνες του πολέμου έτσι όπως ορίζονταν στις ισχύουσες συμβάσεις της Γενεύης.

Τα στρατεύματα εισβολής είχαν κατηχηθεί επανειλημμένα ότι ο εχθρός τους ανήκε σε ένα κατώτερο είδος της ανθρωπότητας και αντέδρασαν αναλόγως. Στα πεδία των μαχών και έξω από αυτά Σοβιετικοί στρατιώτες και άμαχοι υφίσταντο σταθερά πράξεις φρικτής κτηνωδίας. Οι ανώτεροι αξιωματικοί της Βέρμαχτ παρέβλεπαν σταθερά τα βασανιστήρια και τους φόνους που διέπρατταν τα στρατεύματα υπό τη διοίκησή τους και συχνά επόπτευαν τις εκτελέσεις με συνοπτικές διαδικασίες πολιτικών επιτρόπων, κατασκόπων ή παρτιζάνων. Αυτές τις φονικές υπερβολές του Στρατού της Ανατολής (Ostheer) ανταπέδιδαν πλήρως οι Σοβιετικοί στρατιώτες, οι οποίοι δεν είχαν κανέναν ενδοιασμό να αντιμετωπίζουν τους Γερμανούς ως βίαιους εγκληματίες εναντίον των οποίων κανένα μέτρο τιμωρίας δεν ήταν ακραίο. Και στις δύο πλευρές ο φονικός συνδυασμός της απέχθειας και του φόβου οδήγησε σε σπάνια αγριότητα. Οι περιγραφές τέτοιων επεισοδίων από ανθρώπους που συμμετείχαν σε αυτά ή ήταν συναινούντες παρατηρητές ήταν ιδιαιτέρως ιδιοτελείς, συχνά περιφρονητικές και σπανίως εξεφραζαν ντροπή ή απέχθεια. Από καμιά μελέτη της Επιχείρησης Μπαρμπαρόσα δεν είναι δυνατόν να λείπουν αυτές οι συντριπτικές αποδείξεις μιας τρομερής αλήθειας.

Οι περισσότεροι απ' όσους υπηρετούσαν στον Κόκκινο Στρατό πολεμούσαν από πατριωτισμό ή για να ανακτήσουν τα πάτρια εδάφη τους, άλλοι από ιδεολογική πεποίθηση, ωστόσο όλοι γνώριζαν ότι το καθεστώς του Στάλιν ασκούσε την εξουσία του με την τρομοκρατία και στον ίδιο βαθμό με τη συναίνεση. Η παρανοϊκή πεποίθηση του Σοβιετικού δικτάτορα ότι περιβαλλόταν από ιδεολογικούς σαμποτέρ συνδυαζόταν με την άσπλαχνη αδιαφορία για τη ζωή των άλλων. Στον πόλεμο, όπως και στην ειρήνη, δε δίσταζε να επιβάλλει θανάσιμα αντίποινα σε όσους τον δυσαρεστούσαν. Στρατηγοί εκτελούνταν με συνοπτικές διαδικασίες ή φυλακίζονταν αυθαίρετα. Όσοι εγκατέλειπαν το πεδίο της μάχης ή παραδίδονταν, ακόμη και αν ήταν αδύνατο να πράξουν διαφορετικά, αντιμετώπιζαν τη θανατική ποινή, οι οικογένειές τους όχι μόνο ατιμάζονταν, αλλά και έχαναν τη δουλειά και τη σύνταξή τους. Με

εντολή του Στάλιν, η σοβιετική Ανώτατη Διοίκηση των Ενόπλων Δυνάμεων δημιούργησε «μονάδες παρεμπόδισης», οι οποίες αναπτύσσονταν πίσω από το μέτωπο και πυροβολούσαν όσους υποχωρούσαν μαζικά για να μην εξοντωθούν από τον προελαύνοντα εχθρό.

Εντούτοις ο Σοβιετικός ηγέτης κατάφερε να εξασφαλίσει την πίστη και την αφοσίωση της συντριπτικής πλειοψηφίας του πληθυσμού καθώς συσπειρώθηκε για τον αγώνα. Όπως αποκαλύπτουν τα γράμματα και οι αναμνήσεις τους (μερικά ανακαλύφθηκαν μόλις προσφάτως στα θαμμένα σοβιετικά αρχεία), στρατιώτες και άμαχοι άντεξαν με τη στωική αποφασιστικότητα ανδρών και γυναικών που ήταν ενωμένοι εναντίον των εισβολέων. Πολλά σημαντικά κτίρια της Μόσχας είχαν καμουφλαριστεί και στην πόλη είχε επιβληθεί απαγόρευση κυκλοφορίας. Υπό συνεχείς αεροπορικούς βομβαρδισμούς, οι εργάτες κατάφεραν να αποσυναρμολογήσουν χιλιάδες βιομηχανικά εργοστάσια ζωτικής στρατηγικής σημασίας και να τα μεταφέρουν στην ασφάλεια των Ουραλίων, όπου σύντομα αυτά άρχισαν να λειτουργούν με πλήρη παραγωγική ικανότητα και με ραγδαία επιταχυνόμενο ρυθμό παραγωγής. Το φθινόπωρο του 1941, ενώ οι Γερμανοί απειλούσαν τον εξωτερικό δακτύλιο των ανεπαρκών αμυντικών έργων της Μόσχας, η πρωτεύουσα τέθηκε σε κατάσταση πολιορκίας, ενώ προδότες και όσοι παραβίαζαν την κατάσταση πολιορκίας τουφεκίζονταν επιτόπου. Υπό τη γενική ηγεσία του Ζούκοφ, δεκάδες χιλιάδες ανεπαρκώς εξοπλισμένοι εθελοντές, άνδρες και γυναίκες, νέοι και ηλικιωμένοι, εργάστηκαν με πείσμα και αποφασιστικότητα για να κατασκευάσουν φράγματα εντός της πόλης, να σκάψουν χαρακώματα και παγίδες για τανκς στη βαθιά λάσπη ή στο παγωμένο έδαφος του σκληρού ρωσικού χειμώνα. Ένα καθεστώς που η εξουσία του θα στηριζόταν μόνο στην τρομοκρατία δε θα μπορούσε να έχει την πίστη και την αφοσίωση ενός λαού χωρίς τη στράτευση του οποίου η ήττα θα ήταν σίγουρη.

Τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που διέπραξαν και οι δύο πλευρές στα πεδία των μαχών επισκιάζονταν από τις θηριωδίες που διέπραξαν οι ναζιστές πίσω από τις γραμμές του μετώπου. Σοβιετικοί στρατιώτες που αιχμαλωτίστηκαν υποχρεώθηκαν σε πορείες για τον τόπο κράτησής τους. Τους κακομεταχειρίζονταν, τους χτυπούσαν και τους μαστίζωναν σε όλη την πορεία χωρίς να τους δίνουν φάρμακα, τροφή και νερό. Δεκάδες χιλιάδες πέθαναν πριν φθάσουν στα αυτοσχέδια στρα-

τόπεδα εγγλεισμού, όπου στοιβάζονταν σαν ζώα πίσω από αγκαθωτά συρματοπλέγματα, χωρίς καταλύματα, εγκαταστάσεις υγιεινής και οποιοδήποτε βασικό μέσο επιβίωσης. Χωρίς τροφή, μερικοί κρατούμενοι κατέφυγαν στον κανιβαλισμό, αλλά στη μεγάλη τους πλειοψηφία πέθαναν από πείνα. Αυτό το βιβλίο καταγράφει μια ανηλεή κτηνωδία η οποία αποτέλεσε συστατικό στοιχείο της Επιχείρησης Μπαρμπαρόσα. Μέχρι τον Μάιο του 1945 περίπου 3 εκατομμύρια Σοβιετικοί στρατιώτες είχαν πεθάνει στην αιχμαλωσία. Τα δύο τρίτα από αυτούς πέθαναν από πείνα ή τουφεκίστηκαν πριν από το τέλος του 1941.

Έγιναν και ακόμη χειρότερες κτηνωδίες. Στα ανατολικά εδάφη που η Βέρμαχτ έθεσε υπό τον έλεγχο των ναζιστών το 1941, τέσσερις Ομάδες Δράσης (Einsatzgruppen) υπό ανώτερους διοικητές περιφέρονταν από πόλη σε πόλη και από κωμόπολη σε κωμόπολη εξουσιοδοτημένες να διαπράττουν μαζικούς φόνους. Τη δημιουργία των Ομάδων Δράσης ενέκρινε ο Χίτλερ και τις οργάνωσαν ο Χάινριχ Χίμλερ και ο Ράινχαρντ Χάυντριχ, οι οποίοι, ως επικεφαλής των Ες-Ες και ως αρχηγός της Κεντρικής Υπηρεσίας Κρατικής Ασφάλειας αντιστοίχως, ήταν οι κύριοι αρχιτέκτονες του Ολοκαυτώματος. Οι ομάδες θανάτου, οι οποίες αρχικά είχαν λάβει τη διαταγή να εκτελούν «Εβραίους στο Κόμμα και σε κρατικές θέσεις», σύντομα ενθαρρύνθηκαν να σκοτώνουν αδιακρίτως και με ζήλο οποιοσδήποτε Εβραίο – άνδρες, γυναίκες και παιδιά. Οι διοικητές των Ομάδων Δράσης ανταγωνίζονταν μεταξύ τους με ζήλο προσπαθώντας να ξεπεράσει ο ένας τον άλλο με όλο και υψηλότερους αριθμούς εκτελέσεων. Με διαταγή των διοικητών τους, οι Ομάδες Δράσης συλλάμβαναν τους Εβραίους, τους υποχρέωναν να ξεντυθούν και να δώσουν τα τιμαλφή τους, τους πυροβολούσαν και τους έθαβαν σε μαζικούς τάφους. Αυτοί οι φονιάδες δε δρούσαν μόνοι τους. Οι ανώτεροι στρατηγοί της Βέρμαχτ, παρά τις έντονες μεταπολεμικές διαμαρτυρίες τους για το αντίθετο, όχι μόνο γνώριζαν τον ρόλο των Ομάδων Δράσης, αλλά και σε πολλές περιπτώσεις συνεργούσαν διευκολύνοντάς τες. Σε όλες τις χώρες στις οποίες εισέβαλλαν τα στρατεύματα του Χίτλερ κατά τη διάρκεια της Επιχείρησης Μπαρμπαρόσα, στρατιώτες, ντόπιες αστυνομικές δυνάμεις και τοπικές πολιτοφυλακές βοηθούσαν τους φονιάδες στο καθήκον τους. Υπάρχουν πολυάριθμες αποδείξεις για αυτό σε επίσημες διαταγές και περιγραφές, καθώς και σε αναφορές γραμμένες από τους ίδιους τους δράστες και σε δηλώσεις από αυτόπτες μάρτυρες και από τα λίγα θύματα που επιβίωσαν. Αυτές οι μαρτυρίες είναι αδιάσειστες και τρομερές. Καμιά επαρ-

κής περιγραφή της Επιχείρησης Μπαρμπαρόσα δεν πρέπει να αποκλείει αυτές τις μαρτυρίες.

Τις πρώτες εβδομάδες της εισβολής η αποδοτικότητα των φόνων δεν ήταν αντίστοιχη με τον ζήλο των φονιάδων. Ωστόσο βαθμιαία οι φονιάδες βελτίωσαν τις ενέργειές τους μέχρι να τελειοποιήσουν τα μέσα για τον ταχύ τουφεκισμό μεγάλου αριθμού ανδρών, γυναικών και παιδιών, μακάβριο επίτευγμα το οποίο ανέφεραν στους ανωτέρους τους με ψυχρές στατιστικές λεπτομέρειες. Μέσα σε έξι μήνες μετά τη ναζιστική εισβολή και ύστερα από μια σειρά αποτροπιαστικών πειραμάτων με διάφορα δηλητηριώδη αέρια, άρχισαν να λειτουργούν τα πρώτα στρατόπεδα θανάτου, στα οποία περιλαμβανόταν το Άουσβιτς-Μπίρκεναου· είχε αρχίσει η εκβιομηχάνιση των μαζικών φόνων. Μέχρι τα Χριστούγεννα του 1941 είχε εξολοθρευτεί το πρώτο εκατομμύριο των θυμάτων της «τελικής λύσης» του Χίτλερ είτε με τουφεκισμό είτε σε θαλάμους αερίων. Αποτελεί μακάβρια ειρωνεία το γεγονός ότι το πιο φρικαλέο έγκλημα του 20ού αιώνα ήταν η μόνη πλευρά του καταστροφικού οράματος του Φύρερ για το Τρίτο Ράιχ της οποίας την υλοποίηση δεν εμπόδισαν οι ήττες στα πεδία των μαχών μέχρι τους τελευταίους μήνες του πολέμου. Αν παραβλέπαμε αυτή την πλευρά της Επιχείρησης Μπαρμπαρόσα, θα ήταν σαν να αποφεύγαμε να εντοπίσουμε μία από τις πιο άμεσες επιπτώσεις της.

Η πλήρης ανάλυση της εισβολής του Χίτλερ στη Σοβιετική Ένωση απαιτεί να εξετάσουμε την αιτία και το αποτέλεσμα της. Η Επιχείρηση Μπαρμπαρόσα δεν πραγματοποιήθηκε σε ιστορικό κενό, αλλά ήταν το άμεσο αποτέλεσμα ενός έντονου πολιτικού δράματος που άρχισε μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και των άλυτων προβλημάτων στα οποία βυθίστηκε η Ευρώπη την επαύριον του πολέμου. Για αυτόν το λόγο, ίσως προς έκπληξιν μερικών αναγνωστών, το Πρώτο Μέρος αυτού του βιβλίου αρχίζει την άνοιξη του 1922, όταν η Σοβιετική Ένωση και η Γερμανία, οι οποίες μέχρι προσφάτως πολεμούσαν μεταξύ τους στα πεδία των μαχών του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου και αντιμετώπιζονταν από την υπόλοιπη Ευρώπη ως κράτη-παρίες, υπέγραψαν συνθήκη συμφιλίωσης. Οι ευρωπαϊκές δημοκρατίες τρομοκρατήθηκαν. Η συνθήκη ήταν διπλωματικό πλήγμα, που οδήγησε σε κατάρρευση τον Βρετανό πρωθυπουργό Λόυντ Τζωρτζ. Οι κοπιώδεις προσπάθειές του για μια ηπειρωτική συναίνεση υπέρ της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης και επομένως της ειρήνης και της ασφάλειας είχαν συντριβεί.

Για να ξεμπελέξουμε τον ιστό του πολιτικού δράματος που εκτυλί-

χθηκε στη συνέχεια στην Ευρώπη –διαφορετικά είναι δύσκολο να κατανοήσουμε την Επιχείρηση Μπαρμπαρόσα–, πρέπει να αποκαλύψουμε την αλαζονεία και τον φόβο που οδήγησαν τις διχασμένες δημοκρατίες της δυτικής Ευρώπης να αντιμετωπίσουν τη Σοβιετική Ένωση με τέτοια απέχθεια, η οποία όχι μόνο απέκλειε έναν ουσιαστικό διάλογο με το Κρεμλίνο, αλλά επίσης οδήγησε τις περισσότερες από αυτές τις δημοκρατίες να θεωρούν τον παράφρονα Φύρερ της Γερμανίας ως το μικρότερο από δύο κακά. Από τα ερείπια των Βερσαλλιών μέχρι την άνοδο του Χίτλερ στη Γερμανία, την αιματοβαμμένη σταθεροποίηση της εξουσίας του Στάλιν στη Σοβιετική Ένωση και το σοκ του συμφώνου Μόλοτοφ-Ρίμπεντροπ τον Αύγουστο του 1939, τα επίσημα έγγραφα, οι επιστολές, τα ημερολόγια και οι αναμνήσεις των κύριων πρωταγωνιστών φωτίζουν έντονα τους ασυμφιλίωτους ή ανέφικτους στόχους που οδήγησαν τους ηγέτες της Ευρώπης σε κατάσταση σύγχυσης, ενώ η ήπειρος ολίσθαινε αναπόφευκτα προς μια δεύτερη ανάφλεξη την οποία δεν ήθελε κανείς –με εξαίρεση τον Χίτλερ και πιθανώς τον Στάλιν (ο κύριος στόχος του οποίου ήταν να αποφύγει την άμεση εμπλοκή)–, αλλά και κανείς δεν μπορούσε να εμποδίσει.

Μέσα σε έναν χρόνο από την έναρξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου όχι μόνο τα γερμανικά τεθωρακισμένα είχαν υποτάξει το μεγαλύτερο μέρος της δυτικής Ευρώπης, αλλά και ο Χίτλερ είχε αποφασίσει να αναβάλει την εισβολή στη Βρετανία, επιλέγοντας να αφανίσει πρώτα τη Σοβιετική Ένωση. Υπήρχαν πολυάριθμοι λόγοι για αυτή τη μοιραία απόφαση, αλλά ο πυροκροτητής για την εξαπόλυση της Επιχείρησης Μπαρμπαρόσα βρισκόταν στα Βαλκάνια. Επομένως αυτό το βιβλίο επισημαίνει τη σκληρή σύγκρουση ανάμεσα στη Μόσχα και στο Βερολίνο για τον έλεγχο αυτής της εύφλεκτης και στρατηγικά χρήσιμης περιοχής της Ευρώπης. Όταν οι άμεσες διαπραγματεύσεις ανάμεσα στον Σοβιετικό υπουργό Εξωτερικών Βιάτσεσλαφ Μόλοτοφ και τον Χίτλερ έφθασαν σε αδιέξοδο στα τέλη Νοεμβρίου του 1940, ο Φύρερ διέταξε τους στρατηγούς του να καταρτίσουν λεπτομερή σχέδια για την εισβολή στη Σοβιετική Ένωση την επόμενη άνοιξη. Τον Ιούνιο του 1941, έχοντας κατακτήσει τη Γιουγκοσλαβία και έχοντας εκδιώξει τους Βρετανούς από την Ελλάδα, ο Φύρερ βρέθηκε σε ταυτόχρονο πόλεμο σε δύο μέτωπα.

Η Επιχείρηση Μπαρμπαρόσα δεν ήταν ξεκομμένη από τη σύγκρουση που εξελισσόταν ταχέως σε παγκόσμια και αποτελεί το κρίσιμο πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσω την εισβολή στη Σοβιετική Ένωση.

Όταν μεταδόθηκε η είδηση ότι η Βέρμαχτ ήταν σε πόλεμο με τη Σοβιετική Ένωση, μέσα σε λίγες ώρες ο Τσώρτσιλ δήλωνε την κατηγορηματική στήριξή του στην υπόθεση της Σοβιετικής Ένωσης, ενώ μερικές ημέρες αργότερα ακολούθησε η λιγότερο στομφώδης αντίστοιχη δήλωση του Ρούζβελτ. Πριν να περάσει πολύς καιρός τόσο η Ουάσινγκτον όσο και το Λονδίνο βρέθηκαν σε μια απίθανη συμμαχία με το μοναδικό κομμουνιστικό κράτος στον κόσμο, ενώ σύντομα οι τρεις ηγέτες έγιναν γνωστοί ως οι «Τρεις Μεγάλοι». Ήταν μια συγκλονιστική προσέγγιση, η οποία όχι μόνο είχε άμεσες συνέπειες για τον πόλεμο στο Ανατολικό Μέτωπο, αλλά και στη μεταπολεμική ιστορία της Ευρώπης. Για τον λόγο αυτό η περιγραφή μου για την Επιχείρηση Μπαρμπαρόσα εστιάζει επίσης στο έντονο ανθρώπινο και πολιτικό δράμα αυτής της ταραχώδους, συχνά γεμάτης εντάσεις αλλά εξαιρετικά σημαντικής τριμερούς συμμαχίας, καθώς εκπρόσωποι της Ουάσινγκτον και του Λονδίνου έμπαιναν στο Κρεμλίνο για να διαπραγματευθούν με τον Σοβιετικό δικτάτορα με την ευμετάβλητη διάθεση.

Η εισβολή του Χίτλερ στη Σοβιετική Ένωση άλλαξε την πορεία της Ιστορίας. Όπως υποδεικνύει ο υπότιτλός του, αυτό το βιβλίο γράφτηκε στη βάση της πεποίθησης ότι οι τελευταίοι έξι μήνες του 1941 ήταν μεγαλύτερης σημασίας από οποιαδήποτε άλλη περίοδο του 20ού αιώνα. Η Επιχείρηση Μπαρμπαρόσα δεν ήταν μόνο μια μοιραία σύγκρουση, αλλά επίσης η ιστορία πώς ο Χίτλερ έχασε τον πόλεμο.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
Η διολίσθηση στον πόλεμο

ΤΟ ΑΝΟΙΓΜΑ ΤΟΥ ΔΡΟΜΟΥ

ΤΟ ΣΑΒΒΑΤΟΚΥΡΙΑΚΟ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ ΤΟΥ 1922 το κομψό θέρετρο του Ραπάλλο, στην ιταλική Ριβιέρα, είχε κατακλυστεί από εύπορους Ιταλούς οι οποίοι προτιμούσαν το ευχάριστο κλίμα αυτής της πλευράς της μεσογειακής ακτής. Από καιρό η ηρεμία της πόλης και η έλλειψη χυδαιότητας προσέλκυαν επίσης ξένους και ιδίως ανθρώπους με πολιτιστικές ευαισθησίες. Στα σοκάκια του Ραπάλλο ο φιλόσοφος Φρήντριχ Νίτσε άρχισε να διαμορφώνει τις ιδέες οι οποίες θα αποτελούσαν αργότερα τη βάση του αριστουργήματός του *Τάδε Έφη Ζαρατούστρα*, που θεωρήθηκε ευρέως δυσνόητο. Σε εκείνους που απολάμβαναν τους ήσυχους δρόμους και τα διακριτικά καφενεία της πόλης περιλαμβάνονταν ο Γκυ ντε Μωπασσάν και ο λόρδος Μπάυρον. Στους συχνούς επισκέπτες εκείνης της περιόδου ανήκαν ο Έζρα Πάουντ και ο Άγγλος δοκιμιογράφος Μαξ Μπήρπομ, ο οποίος φημιζόταν για τις εξεζητημένες καρικατούρες του των αγγλικών ανώτερων τάξεων.

Το Ραπάλλο κοσμούσαν ένα κατεστραμμένο μοναστήρι, μια αρχαία βασιλική με κεκλιμένο καμπαναριό, αναρίθμητες μεσαιωνικές εκκλησίες, καθώς και τα ερείπια δύο κάστρων, το ένα από τα οποία βρισκόταν σε βραχώδες ακρωτήριο στην άκρη του λιμανιού και στο παρελθόν ήταν φρούριο κατά των πειρατών. Για τους άσωτους, υπήρχαν επίσης κάποια διακριτικά καζίνα και νυχτερινά κέντρα. Το πιο επιβλητικό κτίριο απ' όλα ήταν το νεοπαλατιανού ρυθμού ξενοδοχείο Εξέλισιορ Παλάς, το οποίο διέθετε πάνω από 140 δωμάτια και «εγκαταστάσεις μπάνιου» που είχαν θέα στη θάλασσα. Το προτιμούσαν ιδίως οι πλούσιοι που δεν ήθελαν να τραβήξουν την προσο-

χή και οι διεθνείς διπλωμάτες που αναζητούσαν την ιδιωτικότητα και τη διακριτικότητα.

Εδώ κατά τη διάρκεια του Σαββατοκύριακου του Πάσχα ο Γερμανός υπουργός Εξωτερικών Βάλτερ Ράτεναου και ο Σοβιετικός λαϊκός επίτροπος Εξωτερικών Υποθέσεων Γκεόργκι Τοιτσέριν κάθισαν μαζί με τις αντιπροσωπείες τους για να βάλουν τις τελευταίες πινελιές σε μια συμφωνία ανάμεσα στις δύο κυβερνήσεις τους, την οποία διαπραγματεύονταν κρυφά για αρκετές εβδομάδες. Όπως σίγουρα θα γνώριζαν, η συνθήκη του Ραπάλλο, όπως αποκλήθηκε, ήταν μια διπλωματική ωρολογιακή βόμβα η οποία θα πυροδοτούνταν την Δευτέρα του Πάσχα στη Γένοβα, σε απόσταση μόλις σαράντα χιλιομέτρων κατά μήκος της ακτής. Οι συνέπειές της θα ήταν ολέθριες, οι παράπλευρες απώλειες ανεπανόρθωτες.

Το απόγευμα της Δευτέρας 10 Απριλίου 1922, ενώ άνοιγε δρόμο μέσα από τη μάζα των διαγκωνιζόμενων κινηματογραφικών συνεργείων και των δημοσιογράφων για να εισέλθει στη μεγάλη αίθουσα συσκέψεων του Palazzo San Giorgio του 13ου αιώνα στη Γένοβα, ο Βρετανός πρωθυπουργός Ντέιβιντ Λούντ Τζωρτζ δε γνώριζε τι εκκολαπτόταν στο Ραπάλλο. Ξεχειλίζει από αυτοπεποίθηση και αποφασιστικότητα. Ύστερα από μια φάση διαμεσολαβητικής διπλωματίας ο Λούντ Τζωρτζ είχε κατορθώσει να πείσει τριάντα τέσσερα ευερέθιστα ευρωπαϊκά έθνη να συμμετάσχουν σε μια μεγάλη διάσκεψη κατά τη διάρκεια της οποίας ήλπιζε ότι θα έδιναν τέλος στις βαθιές εχθρότητές τους και θα συμφιλιώνονταν χάρη σε μια διεθνή συνθήκη η οποία –υπό την ηγετική του ευφυΐα– θα αποκαθιστούσε τελικά την τάξη και την ευημερία σε μια διχασμένη ήπειρο.

Η φιλοδοξία του Λούντ Τζωρτζ ήταν απεριόριστη. Πριν από την αναχώρησή του για την Ιταλία δήλωνε στη Βουλή των Κοινοτήτων ότι η Ευρώπη είχε «κατακερματιστεί λόγω των καταστροφικών συνεπειών του πολέμου» και στόχος του στη Γένοβα ήταν πρωτίστως η «ανασυγκρότηση» όλης της ηπείρου. Σε αυτό το πνεύμα, είχε επιλέξει τον χρόνο της εισόδου του στο Palazzo San Giorgio έτσι ώστε να εξασφαλίσει τον μέγιστο αντίκτυπο, σίγουρος ότι οι συγκεντρωμένοι αντιπρόσωποι θα σηκώνονταν όρθιοι για να επιβραβεύσουν τις προσπάθειές του με ένα παρατεταμένο χειροκρότημα – όπως και έπραξαν.

Ο Βρετανός πρωθυπουργός δεν ήταν μόνο ένας επιδεικτικός πολιτικός που επιζητούσε τα φώτα της δημοσιότητας, αλλά και ένας άνδρας με αυθεντικό στρατηγικό όραμα και φαντασία. Ως ένας από τους

ηγέτες των τεσσάρων συμμαχικών δυνάμεων –της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών– οι οποίες είχαν πρωτοστατήσει στην υπογραφή της συνθήκης των Βερσαλλιών τρία χρόνια πριν, ήταν από τους πρώτους που είχαν συνειδητοποιήσει ότι η Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων δεν είχε κάνει τίποτα για να επουλώσει τις χαίνουσες πληγές του Μεγάλου Πολέμου και είχε κάνει ελάχιστα για να εμποδίσει να κακοφορμίσουν αυτές οι πληγές με δυνητικά καταστροφικές συνέπειες.

Στην καλύτερη περίπτωση η συνθήκη των Βερσαλλιών είχε βάλει έναν επίδεσμο σε μια πυορροούσα πληγή. Είχε χαράξει νέα σύνορα στον χάρτη της Ευρώπης διαμορφώνοντας αναρίθμητα ανεξάρτητα κράτη από ποικίλες περιοχές, οι οποίες τον προηγούμενο μισό και πλέον αιώνα είχαν καταπνίξει τις εσωτερικές εθνοτικές και πολιτισμικές εχθρότητες υπό την κηδεμονία τεσσάρων ανταγωνιστικών αυτοκρατορικών απολυταρχιών. Η ευρωπαϊκή «ισορροπία ισχύος» –έννοια την οποία δημιούργησαν στις αρχές του 19ου αιώνα ο Αυστριακός καγκελάριος, πρίγκιπας Κλέμενς φον Μέττερνιχ, και η Ιερά Συμμαχία του και ανέπτυξε περαιτέρω ο «Σιδηρούς Καγκελάριος» της Γερμανικής Αυτοκρατορίας Όττο φον Μπίσμαρκ, με την ανακήρυξη του Δεύτερου Ράιχ το 1871– είχε αρχίσει ήδη να καταρρέει πολύ πριν από το 1914. Στο τέλος του Μεγάλου Πολέμου είχε καταρρεύσει πλήρως.

Στις Βερσαλλίες η Αυτοκρατορία της Αυστροουγγαρίας, η οποία προηγουμένως ασκούσε χαοτικό έλεγχο σε περιοχές της κεντρικής και της νότιας Ευρώπης, διαμελίστηκε, και μόνο οι παραμυθένιες πρωτεύουσές της, η Βιέννη και η Βουδαπέστη, λειτουργούσαν ως υπενθύμιση του χαμένου αυτοκρατορικού μεγαλείου των Αψβούργων. Παρομοίως η Οθωμανική Αυτοκρατορία, «ο μεγάλος ασθενής της Ευρώπης», η οποία είχε αρχίσει να παρακμάζει πολύ πριν από το ξέσπασμα του πολέμου, είδε τους νικητές να παίρνουν τις βαλκανικές κτήσεις της και να τις αναδιανέμουν στα αντιπαρατιθέμενα πρώην συστατικά μέρη της. Ο βίαιος δεσποτισμός της Ρωσικής Αυτοκρατορίας είχε υποκύψει στην μπολσεβίκικη επανάσταση, ο τσάρος Νικόλαος Β΄, ο τελευταίος των Ρομανόφ, είχε δολοφονηθεί και το μεγαλύτερο έθνος της ηπείρου σπαρασσόταν από εμφύλιο πόλεμο. Εξίσου εντυπωσιακά, ο γερμανικός κολοσσός, ο οποίος υπό τον τελευταίο κάιζερ, Γουλιέλμο Β΄, είχε κυριαρχήσει στην Ευρώπη για μία γενιά, συντετριβή και ταπεινώθηκε.

Οι λαοί της Ευρώπης, οι οποίοι προηγουμένως είχαν υπομείνει τα

αυταρχικά αυτοκρατορικά διατάγματα, ήταν έρμαια στη δίνη των συντριμμιών ενός πολέμου που είχε επιφέρει απώλειες της τάξης των 40 εκατομμυρίων, στις οποίες συμπεριλαμβάνονταν 10 περίπου εκατομμύρια στρατιώτες που είχαν σκοτωθεί στα πεδία των μαχών και πάνω από 6 εκατομμύρια άμαχοι που είχαν σκοτωθεί στα μετόπισθεν. Επιπλέον 10 εκατομμύρια είχαν εκτοπιστεί στο εσωτερικό της χώρας τους ή είχαν διασχίσει τα νέα σύνορα, που είχαν χαραχθεί βιαστικά στις Βερσαλλίες, ως πρόσφυγες, αναζητώντας ασφάλεια, στέγη και τροφή. Αν και κάποιες χώρες γνώρισαν μια μεταπολεμική άνθηση η οποία γέννησε συγκρατημένη αισιοδοξία, το μεγαλύτερο τμήμα της ευρωπαϊκής οικονομίας ήταν κατεστραμμένο. Κυριαρχούσαν η συνεχώς αυξανόμενη ανεργία, η φτώχεια, η θλίψη και η δυστυχία. Σταδιακά έγινε φανερό ότι οι Βερσαλλίες, οι οποίες βασίστηκαν σε υψηλόφρονες αυταπάτες, δεν είχαν κατορθώσει να εκπληρώσουν τον γενναίο σκοπό τους: να θέσουν τα θεμέλια για την επίλυση αυτής της υπαρκτής κρίσης.

Το πιο φιλόδοξο όραμα που συζητήθηκε στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων ήταν η δημιουργία ενός διεθνούς φόρουμ για την παγκόσμια ασφάλεια, που στηριζόταν στην υπόθεση ότι όλα τα κράτη θα μπορούσαν να πειστούν να αντικαταστήσουν το ένστικτο αυτοσυντήρησής τους με την ανιδιοτελή επιδίωξη της διεθνούς αρμονίας. Με βάση τη ρομαντική αντίληψη του προέδρου Γούντροου Γουίλσον ότι κατ' αυτό τον τρόπο ο κόσμος θα μπορούσε επιτέλους να καταστεί «ασφαλής για τη δημοκρατία», αυτό το ηθικά αφεγάδιαστο όραμα απέκτησε σάρκα και οστά στις Βερσαλλίες με τη δημιουργία της Κοινωνίας των Εθνών. Ήταν ένα μεγαλεπήβολο αλλά εξαιρετικά εύθραυστο σχέδιο για να αντέξει τους βίαιους μετασεισμούς της περιόδου 1914-1918.

Η ευθραυστότητά του έγινε φανερή με ωμό τρόπο λίγο μετά την επιστροφή του προέδρου Γουίλσον από τις Βερσαλλίες στην Ουάσινγκτον, όταν ο τελευταίος καυχήθηκε στη Γερουσία ότι «επιτέλους ο κόσμος αναγνωρίζει την Αμερική ως τον σωτήρα του κόσμου». Αυτή η ύβρις μπορεί να κολάκευσε το εγώ μερικών Αμερικανών, οι οποίοι ανακουφίστηκαν μαθαίνοντας ότι οι γιοι τους δεν είχαν σκοτωθεί μάταια στα ευρωπαϊκά πεδία των μαχών, αλλά η μεγάλη πλειοψηφία των γερουσιαστών των ΗΠΑ απογοητεύτηκε. Επιπλέον επέλεξε να υιοθετήσει την καθοδηγητική αρχή του πιο σεβασμού πατέρα του έθνους, του Τζωρτζ Ουάσινγκτον, ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα έπρεπε στο μέλλον να αποφύγουν «μπερδεμένες συμμαχίες» με οποιοδήποτε άλλο έθνος. Έτσι το Κογκρέσο αρνήθηκε να εγκρίνει τη δέσμευση του Γουίλσον για συμμε-

τοχή στην Κοινωνία των Εθνών (η οποία κατά συνέπεια αποδυναμώθηκε) ή να επικυρώσει τη συνθήκη των Βερσαλλιών, η οποία κατά κάποιον τρόπο είχε γεννήσει την Κοινωνία των Εθνών.

Στη συνέχεια, για δύο σχεδόν δεκαετίες οι Ηνωμένες Πολιτείες αποσύρθηκαν πλήρως από το προσκήνιο της ευρωπαϊκής διπλωματίας και υιοθέτησαν μια πολιτική αποστασιοποιημένης ουδετερότητας, παρεμβαίνοντας μόνο σπασμωδικά και για ίδιον όφελος στις υποθέσεις μας μακρινής για πολλούς Αμερικανούς ηπείρου, για την οποία ήξεραν λίγα και ενδιαφέρονταν ακόμη λιγότερο. Αυτή η κατάσταση θα επικρατούσε μέχρι το ξέσπασμα του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου το 1939, όταν ο πρόεδρος Ρούζβελτ ένωσε αρκετά ισχυρά πολιτικά για να ενημερώσει το επιφυλακτικό Κογκρέσο ότι οι «μπερδεμένες συμμαχίες» είχαν γίνει για άλλη μια φορά αναπόφευκτες.* Στο μεταξύ οι Ευρωπαίοι θα έπρεπε να σωθούν από μόνοι τους.

Αντί να καταστήσει την Ευρώπη «ασφαλή για τη δημοκρατία», η συνθήκη των Βερσαλλιών επέτεινε τις εντάσεις οι οποίες, για πολλούς λόγους, θα κυριαρχούσαν πολύ σύντομα στην Ευρώπη. Ύστερα από πολλές εβδομάδες αγωνιωδών και συχνά άγριων διαπληκτισμών, οι νικητές επιβεβαίωσαν τελικά τον φόρο υποτέλειας τον οποίο θα επέβαλλαν στον ηττημένο Γερμανό λεβιάθαν. Με την ελπίδα πως θα εξάλειφαν για πάντα την απειλή του γερμανικού ρεβανσισμού, απογύμνωσαν το νεοσύστατο Ράιχ –οι ηγέτες του οποίου είχαν αποκλειστεί από τις διαπραγματεύσεις που σφράγισαν τη μοίρα του– από όλες τις κατακτήσεις του, το ακρωτηρίασαν στρατιωτικά, το αποδυνάμωσαν οικονομικά και του επέβαλαν οικονομικές κυρώσεις.

Όταν οι εκλεγμένοι ηγέτες της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης κλήθηκαν να ακούσουν την ποινή που θα τους επιβαλλόταν, οι χειρότεροι φόβοι τους επιβεβαιώθηκαν. Η νεογέννητη δημοκρατία τους έπρεπε να παραδώσει μεγάλες περιοχές οι οποίες είτε περιλαμβάνονταν στη Γερμανική Αυτοκρατορία του 19ου αιώνα, είτε είχαν κατακτηθεί κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η Αλσατία και η Λορραίνη θα επέστρεφαν στη Γαλλία, οι Σύμμαχοι θα καταλάμβαναν τη Ρηνανία, το Σάαρ θα ήταν υπό γαλλική διοίκηση για δεκαπέντε χρόνια, και άλλα εδάφη θα δίδονταν στο Βέλγιο, στην Τσεχοσλοβακία, στην Πολωνία και στη Λιθουα-

* Ωστόσο χρειάστηκε να περάσουν πάνω από δύο χρόνια πριν οι Αμερικανοί νομοθέτες συμφωνήσουν επισήμως ότι η Αμερική έπρεπε να συνταχθεί με τη συμμαχία κατά του Άξονα.

νία. Χρειάστηκαν πέντε χρόνια για να τεθούν τελικά σε εφαρμογή όλες οι περίπλοκες μεταβιβάσεις εδαφών που είχαν αποφασιστεί στις Βερσαλλίες. Μολονότι οι Βερσαλλίες άφησαν στην κατοχή του Ράιχ τη μεγαλύτερη χερσαία έκταση της Ευρώπης δυτικά της Σοβιετικής Ένωσης, οι Γερμανοί θεώρησαν πως το μεγάλο έθνος τους είχε διαμελιστεί – προσβολή την οποία επιδείνωσε η απόφαση των συμμαχικών δυνάμεων να στερήσουν από το Ράιχ και τις αφρικανικές αποικίες του. Η Ράιχσβερ (οι γερμανικές ένοπλες δυνάμεις) θα ακρωτηριαζόταν σε τέτοιο βαθμό, που θα μετατρέποταν από αυτοκρατορική πολεμική μηχανή σε στρατιωτική αστυνομική δύναμη, η οποία θα είχε μόνο 100.000 άνδρες και θα απαγορευόταν να κατασκευάζει ή να διαθέτει τεθωρακισμένα οχήματα, τανκς ή πολεμικά αεροπλάνα. Η λεγόμενη ρήτρα της «ενοχής για τον πόλεμο», ακόμη πιο αμφιλεγόμενη απόφαση, επέβαλε για τιμωρία οικονομικές επανορθώσεις ως αποζημίωση για τις καταστροφές τις οποίες είχε προκαλέσει ο πόλεμος του κείμερου.

Στο συναφές τμήμα της συνθήκης των Βερσαλλιών, η πρώτη παράγραφος –Άρθρο 231– ανέφερε: «Οι συμμαχικές και συνεργαζόμενες κυβερνήσεις δηλώνουν και η Γερμανία αποδέχεται την ευθύνη της Γερμανίας και των συμμάχων της για την πρόκληση των απωλειών και των ζημιών τις οποίες υπέστησαν οι συμμαχικές και συνεργαζόμενες κυβερνήσεις και οι πολίτες τους ως συνέπεια του πολέμου ο οποίος τους επιβλήθηκε εξαιτίας της επιθετικότητας της Γερμανίας και των συμμάχων της». Οι κακώτχοι ηγέτες της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης είχαν μπροστά τους μια απλή επιλογή: είτε να αποδεχθούν αυτούς τους όρους παράδοσης, είτε να βρεθούν αντιμέτωποι με την εισβολή και την κατοχή των συμμαχικών δυνάμεων. Έτσι, έβαλαν την υπογραφή τους. Αν και αυτή η τιμωρία ήταν λιγότερο βαριά απ' ό,τι θα ισχυριζόνταν τα θύματα –η Γερμανία δεν ήταν τόσο «αδύναμη και ανήμπορη» όσο θεωρούνταν ευρέως–, αρκούσε για να γεννήσει μια βαθιά πικρία στην εθνική ψυχή για αυτή τη σκληρή και εκδικητική, κατά τη γνώμη των Γερμανών, τιμωρία για εγκλήματα για τα οποία θεωρούσαν ότι δεν ήταν υπεύθυνοι.

Για διαφορετικούς λόγους, που προκάλεσαν επίσης αντιπαραθέσεις, και η Ρωσία είχε αποκλειστεί από τη Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων. Όπως ο πρόεδρος Γουίλσον, ο Λούντ Τζωρτζ είχε την τάση να βλέπει με συμπάθεια την εξέγερση του ρωσικού προλεταριάτου εναντίον της τυραννίας των τσάρων, η οποία, όπως πίστευε, πήγαζε από ένα νόμιμο αίτημα ριζικής αλλαγής ύστερα από αιώνες καταπίεσης. «Το να υποστηρίζουμε ότι εμείς θα έπρεπε να επιλέξουμε τους

αντιπροσώπους ενός σπουδαίου λαού αντίκειται σε κάθε αρχή για την οποία πολεμήσαμε», έλεγε ο Γάλλος πρωθυπουργός Ζωρζ Κλεμανσώ. Τα λόγια του αντανakλούσαν μια διαδεδομένη δημόσια στάση στην Ευρώπη και στη Βρετανία. Όμως ο Κλεμανσώ, ο οποίος υποστήριζε ότι η Γερμανία σωστά τιμωρήθηκε με τα μέτρα που της επιβλήθηκαν στις Βερσαλλίες, επέμενε ότι το όποιο διπλωματικό φλερτ με τους μπολσεβίκους θα τροφοδοτούσε την αναδυόμενη επιθυμία για επανάσταση στις εξαθλιωμένες και αποξενωμένες εργατικές τάξεις της Ευρώπης.

Ο Βρετανός υπουργός Πολέμου Ουίνστον Τσώρτσιλ, ο οποίος συμμεριζόταν την περιφρόνηση του Γάλλου ηγέτη για τους μπολσεβίκους, δε δίστασε να εκφράσει δημόσια την εχθρότητά του με τον πιο γλαφυρό τρόπο. «Ο πολιτισμός», διακήρυξε ο Τσώρτσιλ σε μια προεκλογική συγκέντρωση τον Νοέμβριο του 1918, «έχει εξαλειφθεί πλήρως σε τεράστιες εκτάσεις, ενώ οι μπολσεβίκοι χοροπηδούν και κάνουν τρέλλες σαν να είναι στρατεύματα άγριων μπαμπούνων, εν μέσω των ερειπίων των πόλεων και των σορών των θυμάτων τους». Εν αντιθέσει με τον Λούντ Τζωρτζ, ο Τσώρτσιλ πίστευε ότι το νέο καθεστώς στη Μόσχα όχι μόνο δε θα ήταν πειθήνιο, αλλά ήταν αποφασισμένο να προωθήσει επαναστατικές κατακτήσεις. «Από όλες τις τυραννίες στην ιστορία, η τυραννία των μπολσεβίκων είναι η χειρότερη, η πιο καταστροφική, η πιο ταπεινωτική», έλεγε ο Τσώρτσιλ σε ένα ακροατήριο στο Λονδίνο, ξέσπασμα που ώθησε τον Λούντ Τζωρτζ να θεωρήσει ότι «το δουκικό αίμα του εξεγέρθηκε εναντίον της συλλήβδην εξόντωσης των Μεγάλων Δουκών της Ρωσίας». Δουκικό αίμα ή όχι, εν ευθέτω χρόνω ο μελλοντικός πρωθυπουργός θα αναγκαζόταν από τα γεγονότα να υιοθετήσει πολύ διαφορετική στάση απέναντι στο καθεστώς της Μόσχας.

Η ευρωπαϊκή συναίνεση για τον αποκλεισμό τόσο των Ρώσων όσο και της Γερμανίας από τη συνδιάσκεψη των Βερσαλλιών ήταν πολύ ισχυρή για να αντισταθεί σε αυτή ο Λούντ Τζωρτζ. Ακόμη και όταν οι αντιπρόσωποι στη συνδιάσκεψη ασχολούνταν με τις λεπτομέρειες της συνθήκης, 180.000 στρατιώτες των Δυτικών Συμμάχων συμμετείχαν στον ρωσικό εμφύλιο πόλεμο, ο οποίος είχε ξεσπάσει μετά την επανάσταση του 1917. Η στήριξη που παρείχαν οι Σύμμαχοι στους Λευκούς εναντίον των μπολσεβίκων είχε στόχο, αλλά δε διέθετε συνεκτική στρατηγική. Μέσα σε δώδεκα μήνες τα στρατεύματά τους είχαν καταφέρει να προωθηθούν με βηματισμό κάβουρα προς έναν ασαφή στόχο, αλλά μετά τη συνδιάσκεψη των Βερσαλλιών αποσύρθηκαν χωρίς να υπάρχει ευδιάκριτος λόγος πέρα από την έλλειψη αποφασιστικότητας. Επομέ-

νωσ, όχι μόνο απέτυχαν να απομακρύνουν τους ηγέτες του νεογέννητου κομμουνιστικού κράτους από τον επαναστατικό δρόμο τους, αλλά και επιβεβαίωσαν την όλο και βαθύτερη πεποίθηση της Μόσχας ότι η Δύση ήταν ενωμένη στην προσπάθειά της να εμποδίσει και, αν ήταν δυνατόν, να υπονομεύσει την επανάσταση με κάθε μέσο που θα μπορούσε να επιστρατεύσει. Τα επόμενα χρόνια η παράνοια του Στάλιν ενίσχυσε αυτή τη βίαση υποψία.

Όταν έγινε η συνδιάσκεψη της Γένοβας, για τον Λούντ Τζωρτζ ήταν ακόμη σαφέστερο ότι δεν μπορούσαν πια να αντιμετωπίσουν τα δύο μεγαλύτερα κράτη της ηπειρωτικής Ευρώπης ως παρίες. Ήταν πολύ μεγάλα, πολυπληθή και εκρηκτικά ασταθή για να τα αγνοούν. Θα έπρεπε να επιτρέψουν και στα δύο κράτη-παρίες να επανέλθουν στη διεθνή κοινότητα. Σύμφωνα με τον Λούντ Τζωρτζ, χωρίς την παρουσία τους στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων θα ήταν αδύνατο να εξευρεθεί διέξοδος από την επιδεινούμενη ευρωπαϊκή κρίση ή να οικοδομηθεί ένα βιώσιμο πλαίσιο για τη σταθερότητα της ηπειρωτικής Ευρώπης. Ο Λούντ Τζωρτζ, επιδεικνύοντας μια διορατικότητα την οποία προφανώς δε διέθεταν οι υπόλοιποι ηγέτες, φοβόταν ότι η μόνιμη απομόνωση θα οδηγούσε τη Γερμανία και τη Σοβιετική Ένωση να βάλουν στην άκρη τις ιδεολογικές τους διαφορές για να διαμορφώσουν μια στενή οικονομική και στρατηγική συνεργασία, η οποία, αν ευδοκμούσε, θα κατέστρεφε την εύθραυστη ισορροπία της Ευρώπης. Κατά συνέπεια, τους μήνες που προηγήθηκαν της Γένοβας ο Λούντ Τζωρτζ δαπάνησε μεγάλο μέρος του πολιτικού κεφαλαίου του ασκώντας πίεση στους Γάλλους να δεχθούν την παρουσία της Γερμανίας στη συνδιάσκεψη, ενώ ταυτοχρόνως προσπαθούσε να μετριάσει την απέχθεια που προκαλούσε σε αρκετούς άλλους συμμετέχοντες –κυρίως στους Συντηρητικούς του δικού του ετοιμόρροπου συνασπισμού– η σκέψη ότι θα κάθονταν στο ίδιο τραπέζι με τους μπολσεβίκους επαναστάτες.

Παρόλο που η Σοβιετική Ένωση και η Γερμανία δε διέθεταν αρκετή δύναμη για να μοιχοτοπάρουν τη συνδιάσκεψη της Γένοβας, και οι δύο δε δέχθηκαν με χαρά την πρόσκληση να παρευρεθούν στη συνδιάσκεψη του Λούντ Τζωρτζ. Έφθασαν στην Ιταλία με ελάχιστες προσδοκίες ότι θα απελευθερώνονταν από τα δεσμά που τους είχαν επιβάλει οι συμμαχικές δυνάμεις στις Βερσαλλίες. Λίγες ημέρες αργότερα ο Βρετανός πρωθυπουργός ενημέρωσε τον Τσιτσέριν ότι η Σοβιε-

τική Ένωση θα λάμβανε οικονομική βοήθεια μόνο εφόσον το Κρεμλίνο συμφωνούσε να αποπληρώσει τα τεράστια χρέη και δάνεια προς τη Δύση τα οποία είχαν συσσωρευθεί από το τσαρικό καθεστώς πριν από την επανάσταση. Ο Τσιτσέριν ήταν ένας καλλιεργημένος διανοούμενος, ο οποίος είχε κληρονομήσει σημαντικό πλούτο. Ήταν πολυταξιδεμένος και μιλούσε όλες τις σημαντικές ευρωπαϊκές γλώσσες. Είχε γράψει ένα βιβλίο για τον Μότσαρτ και θαύμαζε τον Νίτσε (ωστόσο δεν είναι γνωστό αν γνώριζε ότι το Ραπάλλο ήταν ένα από τα αγαπημένα στέκια του φιλοσόφου). Ήταν επίσης ένας από τους στενότερους συνεργάτες του Λένιν και αφοσιωμένος μπολσεβίκος. Ακόμη, ήταν εμφανώς εύθικτος και διαισθανόταν αμέσως μια προσβολή. Οι Ιταλοί του έδωσαν ακούσια την ευκαιρία να θεωρήσει ότι τον πρόσβαλαν στεγάζοντας την αντιπροσωπεία του –μαζί με τους Γερμανούς– πολύ μακριά από τον κύριο χώρο της συνδιάσκεψης στη Γένοβα. Πριν από την άφιξή του, ο ανταποκριτής της *Manchester Guardian* στη Μόσχα Άρθουρ Ράνσομ (που σύντομα θα γινόταν διάσημος ως συγγραφέας δύο σειρών παιδικών βιβλίων, *Χελιδόνια* και *Αμαζόνες*), ο οποίος διέθετε σημαντικές διασυνδέσεις, έγραφε ότι ο Τσιτσέριν είχε διαμαρτυρηθεί επισήμως λέγοντας ότι «η μόνη επικοινωνία με τη Γένοβα είναι ένας μακρὺς δρόμος εξαιρετικά βολικός για απόπειρα δολοφονίας... μπορεί να είναι αδύνατο για εμάς να μεταβούμε στη Γένοβα αν πρέπει να υποβαλλόμαστε σε καθημερινή δοκιμασία». Η διαμαρτυρία του αγνοήθηκε. Αν ο Τσιτσέριν χρειαζόταν αποδείξεις, αυτό το γεγονός ήταν ένα ακόμη παράδειγμα της περιφρόνησης της Δύσης για τη Σοβιετική Ένωση.

Ο Ράτεναου, ο Γερμανός ομόλογος του Τσιτσέριν, ο οποίος είχε γίνει υπουργός μόλις τον Ιανουάριο, ήταν επιφανής Εβραίος βιομήχανος. Φιλελεύθερος διανοούμενος, φημιζόταν για την ευρύτητα του πνεύματός του και την ακεραιότητά του. Επέμενε επίσης ότι η Γερμανία έπρεπε να τιμήσει τους όρους της συνθήκης των Βερσαλλιών, όσο δυσάρεστοι κι αν ήταν. Εξαιτίας αυτής της άποψης και του γεγονότος ότι ήταν υπέρμαχος του διαλόγου με τη Σοβιετική Ένωση, θεωρούνταν ότι ανήκε πολιτικά στην άκρα αριστερά. Δικαιολογούνταν όσο και ο Τσιτσέριν να φοβάται ότι θα δολοφονηθεί. Μάλιστα, την περίοδο πριν από τη συνδιάσκεψη της Γένοβας είχε γράψει ότι είχε το προαίσθημα πως θα δολοφονούνταν από κάποια ομάδα φανατικών. Αν και απεχθανόταν τον μπολσεβικισμό, τον οποίο χλεύαζε επειδή επιδίωκε να επιβάλει την «υποχρεωτική ευτυχία» στον ρωσικό λαό, πίστευε ότι η οικονομική και πολιτική συνεργασία με τη Σοβιετική Ένωση θα εμπόδιζε τους

Γερμανούς ακραίους εθνικιστές να ελέγξουν την πολιτική ατζέντα για να απαιτήσουν τη δημιουργία μιας «Μεγάλης Γερμανίας».

Από την οπτική του Ράιχ, μια συμφωνία με το Κρεμλίνο ήταν λογική από πρακτική άποψη. Η Γαλλία παρέμενε αδιάλλακτη τρία χρόνια μετά τις Βερσαλλίες. Το Quai d'Orsay, όπως ήταν διεθνώς γνωστό το γαλλικό Υπουργείο Εξωτερικών, επέμενε ότι το Ράιχ θα έπρεπε να πληρώσει το σύνολο των επανορθώσεων – αδιαλλαξία η οποία είχε περιορίσει σε σημαντικό βαθμό το περιθώριο διπλωματικών ελιγμών του Λούντβιχ Τζωρτζ. Αν και οι Βρετανός πρωθυπουργός είχε επηρεαστεί ιδιαίτερα από τον επιφανή οικονομολόγο Τζον Μέυναρντ Κένυς, ο οποίος είχε παραιτηθεί από το Υπουργείο Οικονομικών διαμαρτυρούμενος για την «αποτρόπαιη και απεχθή» τιμωρία που είχε επιβληθεί στο Ράιχ στις Βερσαλλίες, δεν είχε άλλη επιλογή από το να πει στη γερμανική κυβέρνηση πως, ό,τι και αν επινοούσε, δε θα ήταν δυνατό να διαπραγματευθεί οποιαδήποτε μείωση αυτής της καταστροφικής, όπως τη θεωρούσε, αποστράγγισης των δημόσιων εσόδων του Ράιχ.

Παρά τις διαφορές ανάμεσα στη Μόσχα και στο Βερολίνο, υπήρχε επαρκές κοινό έδαφος για να διαπραγματευθούν μια συμφωνία η οποία θα τους επέτρεπε να παρακάμψουν από κοινού την ταπείνωση των Βερσαλλιών και να απελευθερωθούν από την αέναη εξαθλίωση της απομόνωσης και του χρέους που τους είχαν επιβάλει οι νικητές του Μεγάλου Πολέμου. Το μόνο που απαιτούσε η προσπάθεια συμφιλίωσής τους ήταν τα δύο μεγαθήρια της ηπείρου να επαναφέρουν παλιούς δεσμούς και να τους προσαρμόσουν στις ανάγκες των καιρών.

Πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν η Αυστροουγγαρία, οι Οθωμανοί, η Ρωσία και η Γερμανία –οι Κεντρικές Δυνάμεις που κυριαρχούσαν ακόμη στην ήπειρο– υπέβλεπαν η μία την άλλη δημιουργώντας και καταστρέφοντας συμμαχίες για να εξισορροπήσουν τα αλληλεπικαλυπτόμενα αλλά ανταγωνιστικά συμφέροντά τους, η σχέση ανάμεσα στη Ρωσία και τη Γερμανία είχε ρυθμιστεί επιδέξια ώστε να αποτραπεί η μεταξύ τους σύγκρουση. Χάρη στην επινοητικότητα του Μπίσμαρκ, το 1887 είχαν υπογράψει ακόμη και μια μυστική συνθήκη, η οποία ονομάστηκε εύστοχα Συνθήκη Αντασφάλισης, βάσει της οποίας συμφωνούσαν να διατηρήσουν μια σχέση καλοπροαίρετης ουδετερότητας και υπό συγκεκριμένες συνθήκες να παρέχουν αμοιβαία στρατιωτική βοήθεια. Αν και η ίδια η συνθήκη κατέρρευσε με την εκδίωξη του Σιδηρού Καγκελάριου τρία χρόνια αργότερα, οι εγκάρδιες διπλωματικές σχέσεις, τις οποίες ενίσχυαν οι οικογενειακοί δεσμοί και οι αμοι-

βαία επωφελείς οικονομικές σχέσεις, διατηρήθηκαν μέχρι τις παραμονές του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου.

Έτσι, η συνθήκη του Ραπάλλο το 1922 ήταν μια αναβίωση της μιτσαρικής *realpolitik*, η οποία απαιτούσε να υπερβούν η Μόσχα και το Βερολίνο την πικρή κληρονομιά του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Μόλις τέσσερα χρόνια πριν, τον Φεβρουάριο του 1918, τα γερμανικά στρατεύματα είχαν διασχίσει τα ρωσικά σύνορα απειλώντας να καταλάβουν μεγάλο τμήμα μιας χώρας η οποία ήταν ήδη κατεστραμμένη εξαιτίας του εμφύλιου πολέμου. Με τη δαμόκλειο σπάθη πάνω από το κεφάλι του, ο Λένιν εξαναγκάστηκε από το Βερολίνο να υπογράψει στις 3 Μαρτίου 1918 τη συνθήκη του Μπρεστ-Λιτόφσκ, οι όροι της οποίας ήταν εξίσου σκληροί με εκείνους που αναγκάστηκε λίγο αργότερα να αποδεχθεί η Γερμανία στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων.* Όμως αμέσως μετά τη σύναψη της συνθήκης των Βερσαλλιών ούτε το Ράιχ ούτε η Σοβιετική Ένωση –ακολουθώντας την πρακτική του 19ου αιώνα– είχαν ενδοιασμούς να ξεκινήσουν μυστικές συνομιλίες με στόχο την επανεγκαθίδρυση των προπολεμικών οικονομικών δεσμών, οι οποίοι ήταν πολύτιμοι και για τα δύο κράτη πριν από το 1914.

Περιέργως, αυτές οι διαπραγματεύσεις οργανώθηκαν από μια φυλακή στο Βερολίνο. Τον Δεκέμβριο του 1918 ο Καρλ Ράντεκ, μαρξιστής επαναστάτης, στάλθηκε στη Γερμανία με εντολή του Λένιν για να βοηθήσει το υπό διαμόρφωση Κομμουνιστικό Κόμμα υπό την ηγεσία της Ρόζας Λούξεμπουργκ να υποδαυλίσει την επαναστατική αλλαγή σε ένα έθνος που έβραζε από δυσανεξία. Ο Ράντεκ δεν ήταν διακριτικός. Λίγο μετά την άφιξή του η ένταση ανάμεσα στο κυρίαρχο σοσιαλιστικό κόμμα και στους κομμουνιστές κατέληξε σε ανοιχτές εχθροπραξίες στους δρόμους. Η εξέγερση των Σπαρτακιστών τον Ιανουάριο του 1919 οδήγησε στον θάνατο τουλάχιστον 160 επαναστατών και πολιτών και 30 και πλέον μελών παραστρατιωτικών οργανώσεων που είχε στείλει η κυβέρνηση για να συντρίψουν την επανάσταση. Η Λούξεμπουργκ αιχμαλωτίστηκε και εκτελέστηκε με συνοπτικές διαδικασίες. Ο Ράντεκ ήταν πιο τυχερός. Συνελήφθη και κλείστηκε σε μια φυλακή του Βερολίνου.

Παρά τους σκληρούς όρους της συνθήκης του Μπρεστ-Λιτόφσκ (η οποία είχε καταστεί άκυρη μετά την ήττα της Γερμανίας στον πόλεμο),

* Η συμφωνία ακυρώθηκε λόγω της ανακωχής τον Νοέμβριο του 1918, ακολουθώντας την επίσημη παράδοση του κάιζερ στις συμμαχικές δυνάμεις.

μια νέα *realpolitik* καθόρισε τη στάση του Βερολίνου απέναντι στη Μόσχα. Καθώς τόσο η Γερμανία όσο και η Σοβιετική Ένωση θεωρούσαν ότι ήταν θύματα των Βερσαλλιών, μια αμοιβαία επωφελής σχέση άρχισε να φαίνεται εξαιρετικά επιθυμητή. Για να σηματοδοτήσουν αυτή την αλλαγή στάσης, οι γερμανικές αρχές μετέφεραν τον Ράντεκ σε έναν σαφώς καλύτερο χώρο σε άλλο τμήμα της φυλακής Μοαμπίτ, όπου τον αντιμετώπιζαν ως ανώτερο διπλωμάτη και όχι ως επικίνδυνο εγκληματία. Του επέτρεψαν να δημιουργήσει εκεί ένα «πολιτικό σαλόνι», όπως το περιέγραψε ο ίδιος, στο οποίο πήγαιναν για να συζητήσουν μαζί του κορυφαίοι Γερμανοί βιομήχανοι και κυβερνητικοί αξιωματούχοι, στους οποίους περιλαμβανόταν ο υπουργός Εξωτερικών Ράτεναου. Όταν ο Ράντεκ απελευθερώθηκε και επέστρεψε στη Μόσχα το 1920, η διπλωματία του άρχισε να αποδίδει καρπούς.* Σύντομα εμπορικές αντιπροσωπείες, στις οποίες περιλαμβανόταν η μεγαλύτερη εταιρεία της Ευρώπης, η εταιρεία παραγωγής όπλων Friedrich Krupp AG, άρχισαν να πηγαινοέρχονται ανάμεσα στις δύο χώρες με στόχο να αποκαταστήσουν τις επικερδείς προπολεμικές συναλλαγές τους.

Την περίοδο μετά τις Βερσαλλίες, στον ευρωπαϊκό και αμερικανικό τύπο δημοσιεύθηκαν αναρίθμητα άρθρα για αυτούς τους αναπτυσσόμενους εμπορικούς δεσμούς. Τους μήνες πριν από τη Γένοβα άρχισαν να κυκλοφορούν στο Βερολίνο φήμες και να δημοσιεύονται άρθρα για το ενδεχόμενο επίσημης συμφωνίας ανάμεσα στη Σοβιετική Ένωση και τη Γερμανία. Παρ' όλα αυτά, ο αδρανής και ανίκανος Βρετανός πρεσβευτής στη γερμανική πρωτεύουσα λόρδος Ντ' Άμπερνον είτε δεν κατάφερε να βγάλει συμπεράσματα με βάση αυτά τα δημοσιεύματα, είτε ήταν τελείως αδιάφορος για τη σημασία τους. Όποιος κι αν ήταν ο λόγος, αμέλησε να ενημερώσει το Λονδίνο. Συνεπώς ο πρωθυπουργός αγνοούσε μακαρίως τις διαπραγματεύσεις ανάμεσα στη Σο-

* Η ανταμοιβή του Ράντεκ ήταν να γίνει γραμματέας της Κομιντέρν – της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Όμως τη δεκαετία του 1920 ο Ράντεκ έκανε το επικίνδυνο λάθος να ασκήσει κριτική στον διάδοχο του Λένιν, τον Στάλιν. Μολονότι αργότερα αποκαταστάθηκε –συνέβαλε στην κατάρτιση του σοβιετικού συντάγματος του 1936–, ήταν ένα από τα γνωστότερα θύματα της παράνοιας του Στάλιν. Στη διαβόητη «Δίκη των 17» ομολόγησε την προδοσία του και καταδικάστηκε σε δεκαετή καταναγκαστική εργασία. Όμως δεν μπόρεσε να εκτίσει ολόκληρη την ποινή του, επειδή τον δολοφόνησε ένας πράκτορας του NKVD με διαταγή του αρχηγού του, Λαβρέντι Μπέρια. Το 1988 ο Ράντεκ απαλλάχθηκε από όλες τις κατηγορίες.

βιευτική Ένωση και τη Γερμανία πριν να ενημερωθεί για τη συνθήκη του Ραπάλλο εκείνη τη μοιραία Δευτέρα του Πάσχα. Η είδηση τον εξόργισε και τον απογοήτευσε εξίσου. Η αξιοπιστία του ως διεθνούς πολιτικού και «πρωτοπόρου της προσωπικής διπλωματίας» εξαρτιόταν από την επιτυχή έκβαση της συνδιάσκεψης της Γένοβας. Θεωρούσε πως μια νέα πανευρωπαϊκή συνθήκη θα συνέβαλλε σημαντικά στην αποκατάσταση της φήμης του στο εσωτερικό της χώρας, δίνοντας την απαραίτητη νέα πνοή στην ξεθωριασμένη λάμψη της πρωθυπουργικής σταδιοδρομίας του. Ο «Ουαλός μάγος», ο οποίος θεωρούνταν ευρέως ότι είχε «κέρδισε τον πόλεμο», επιδίωκε να ανακηρυχθεί επίσης ο άνθρωπος που κέρδισε την ειρήνη. Μόλις έμαθε τη συμφωνία ανάμεσα στη Μόσχα και στο Βερολίνο, η οποία είχε συναφθεί στο Ραπάλλο πίσω από την πλάτη του, αντιλήφθηκε ότι αυτές οι ελπίδες είχαν συντριβεί. Δε γνώριζε ακόμη τους όρους της συνθήκης και δε χρειαζόταν να τους γνωρίζει. Αρκούσε και μόνο η σύναψή της.

Ήταν εξοργισμένος, αλλά δε θα έπρεπε να νιώθει αιφνιδιασμένος. Τρία χρόνια νωρίτερα, πριν βάλουν οι ηγέτες των Ηνωμένων Πολιτειών, της Βρετανίας, της Ιταλίας και της Γαλλίας την υπογραφή τους στη συνθήκη των Βερσαλλιών, είχε στείλει προσωπικό σημείωμα στον Ζωρζ Κλεμανσώ προειδοποιώντας τον ότι η αυστηρή τιμωρία που επιθυμούσε να επιβάλει η Γαλλία στην ηττημένη επιθετική δύναμη θα οδηγούσε τη Γερμανία να «συμπαραταχθεί με τον μπολσεβικισμό και να θέσει τους πόρους της, τις διάνοιές της, την ευρεία οργανωτική δύναμή της στη διάθεση των φανατικών επαναστατών, όνειρο των οποίων είναι να κατακτήσουν με τη δύναμη των όπλων τον κόσμο για χάρη του μπολσεβικισμού». Τη Δευτέρα του Πάσχα του 1922 φαινόταν σαν να είχε επιτευχθεί μια τέτοια συμφωνία.

Η δυσαρέσκεια του Λούντ Τζωρτζ ήταν έντονη. Σε επίσημο δείπνο προς τιμήν των αντιπροσώπων, επέπληξε τους ηγέτες της γερμανικής αντιπροσωπείας και κατηγορήσε δημοσίως τον Ράτεναου για «διπλοπροσωπία». Η οργή του πρωθυπουργού αναμειγνυόταν με απόγνωση. Όλα όσα είχε πετύχει με κόπο μέσα σε δέκα εβδομάδες έντονης διεθνούς διπλωματίας είχαν καταρρεύσει. Όταν έμαθε τι είχε συμβεί, ακόμη και ο διαβόητα διπρόσωπος υπουργός Εξωτερικών λόρδος Κέρζον – ο οποίος απεχθανόταν τον Λούντ Τζωρτζ – έλεγε αηδιασμένος: «Φαίνεται πως επιστρέφουμε... στην πιο βαθιά λάσπη των προπολεμικών προδοσιών και δολοπλοκιών».

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Λούντ Τζωρτζ ανέκτησε σύντομα το του-

πέ του, επινοώντας τρόπους για να καλύψει την αλήθεια με το γυαλιστερό βερνίκι της ουαλικής ρητορικής του που δεν ξεγελούσε κανέναν. Ύστερα από άλλες τρεις ημέρες μακροσκελών συζητήσεων, οι *New York Times* έγραφαν ότι «η συνδιάσκεψη φαίνεται να βρίσκεται υπό τη σκιά της αποτυχίας και οι διάφορες αντιπροσωπείες ψάχνουν να βρουν σε ποιον θα ρίξουν την ευθύνη. Είναι σαν πάρτι που το έχει διαλύσει κάποιος άτακτο αγόρι, και το ερώτημα είναι ποιος θα θεωρηθεί υπεύθυνος». Όταν στις 19 Μαΐου οι διπλωμάτες βγήκαν για τελευταία φορά από το Palazzo San Giorgio, ήταν ξεκάθαρο σε όλους ότι δεν είχε επιτευχθεί τίποτε αξιόλογο.* Η συνδιάσκεψη της Γένοβας ήταν μια αμετάκλητη αποτυχία, καταδικασμένη να αποτελέσει την τελευταία συνδιάσκεψη αυτού του τύπου για μια ολόκληρη γενιά, αλλά και ο Λούντ Τζωρτζ επέστρεψε στο Λονδίνο χωρίς το μήνυμα για την «ειρήνη του καιρού μας» το οποίο χρειαζόταν για να πείσει τους συναδέλφους του ετοιμόρροπου ήδη συνασπισμού του ότι είχε οποιοδήποτε μέλλον ως πρωθυπουργός. Εκδιώχθηκε από τη θέση του τον Οκτώβριο του 1922, και δεν επέστρεψε ποτέ στην πρώτη γραμμή της βρετανικής πολιτικής. Και ο άνθρωπος τον οποίο ο Λούντ Τζωρτζ είχε κατακρίνει για «διπλοπροσωπία» πλήρωσε υψηλό τίμημα για την υπογραφή του στη συνθήκη του Ραπάλλο, αλλά στην περίπτωση του το τίμημα ήταν η ίδια του η ζωή. Στις 24 Ιουνίου 1922, ενώ ο Βάλτερ Ράτεναου πήγαινε με αυτοκίνητο στο γραφείο του, μια μεγάλη Mercedes πλησίασε το αυτοκίνητό του. Ένας από τους επιβάτες της άνοιξε πυρ με ένα ελαφρύ πολυβόλο, σκοτώνοντας ακαριαία τον υπουργό Εξωτερικών. Δεν ήταν ο πρώτος αξιосέβαστος πολιτικός της Γερμανίας που έχανε τη ζωή του με αυτό τον τρόπο, ούτε θα ήταν ο τελευταίος. Ήταν η νέα κανονικότητα σε μια χώρα που ήταν ακόμη τραυματισμένη τόσο από τον πόλεμο όσο και από την ειρήνη.

Στις Βερσαλλίες και στη Γένοβα οι κυβερνήσεις της Ευρώπης έδειξαν πως, μολονότι ήθελαν να επουλώσουν τις πληγές του Μεγάλου Πολέμου, αδυνατούσαν να υλοποιήσουν αυτό τον σκοπό επειδή σπαράσσονταν από πολυάριθμα ανταγωνιστικά οράματα και αντικρουόμενες αξιζόντες. Λόγω της απουσίας του ισχυρότερου κράτους του δυτικού κόσμου, αποδείχθηκαν ανίκανες να καταστρώσουν ένα ολοκληρωμέ-

* Οι αντιπρόσωποι συμφώνησαν στη μερική επαναφορά του κανόνα του χρυσού, που θα ίσχυε μόνο για τις τράπεζες και όχι για τους πολίτες της Ευρώπης.

νο σχέδιο ανόρθωσης, χωρίς το οποίο, όπως είχε προβλέψει ο Λούντ Τζωρτζ, η εκδήλωση περαιτέρω σπασμών ήταν αναπόφευκτη. Το σοκ του Ραπάλλο ήταν μια προειδοποίηση των δύο μεγαλύτερων εθνών της Ευρώπης προς τους αντιπάλους τους ότι δεν επέτρεπαν να τα αλυσοδένει η βούληση άλλων και ότι με τον έναν ή τον άλλον τρόπο οι δύο πρώην εχθροί, οι στρατιώτες των οποίων είχαν αλληλοσφραγιαστεί προσφάτως στα πεδία των μαχών, ήταν έτοιμοι να συνεργαστούν για να βγουν από τη δύσκολη κατάσταση που τους είχε επιβληθεί. Το Ραπάλλο δεν ήταν η αιτία της καθοδικής πορείας της Ευρώπης, αλλά –χάρη στην εκ των υστέρων γνώση– φωτίζει τη σκληρή αλήθεια ότι ο «πόλεμος που θα έβαζε τέλος σε όλους τους πολέμους» δεν είχε καταφέρει τίποτα τέτοιο.

Αν και η επίσημη διατύπωση της συνθήκης του Ραπάλλο περιοριζόταν σε υποσχέσεις διπλωματικής και οικονομικής συνεργασίας, όπως η ομαλοποίηση των σχέσεων, η αμοιβαία αποκήρυξη όλων των εδαφικών αξιώσεων και μια σύμβαση για την ώθηση του εμπορίου και των επενδύσεων, η συμφωνία ανάμεσα στις δύο πλευρές ήταν πολύ πιο προχωρημένη και είχε μεγαλύτερη σημασία. Αψηφώντας τις Βερσαλλίες, η συμφωνία παρείχε διπλωματική κάλυψη στις μυστικές στρατιωτικές συνομιλίες ανάμεσα στη Γερμανία και τη Σοβιετική Ένωση οι οποίες σχεδίαζαν να παρακάμψουν τους περιορισμούς των Βερσαλλιών, που αποσκοπούσαν στο να καταστήσουν ανέφικτη για τις ένοπλες δυνάμεις του Ράιχ την επιθετική δράση.

Η Βρετανία δεν κατόρθωσε να βρει αδιάσειστες αποδείξεις για αυτή την απειλητική προοπτική, αλλά το Υπουργείο Εξωτερικών ήταν καχύποπτο. Δέκα μέρες αφότου έσκασε η είδηση για τη συνθήκη του Ραπάλλο, ένας ευφυής αξιωματούχος της κυβέρνησης προειδοποιούσε με σημείωμα τον Κέρζον: «Είμαι πεπεισμένος ότι... υπάρχει πλήρης συμφωνία ανάμεσα στα δύο μέρη πως οι Γερμανοί θα βοηθήσουν στην οικοδόμηση του ρωσικού στρατού και ιδίως του ρωσικού ναυτικού. Μια τέτοια συνεργασία θα επέφερε επαναστατικές αλλαγές στο μέλλον της Ευρώπης». Η προειδοποίησή του δεν ήταν απολύτως ακριβής. Αν και οι Σοβιετικοί θα αποκτούσαν σημαντικές στρατιωτικές γνώσεις, η κύρια συνέπεια της συνθήκης ήταν ότι παρείχε στους Γερμανούς τη δυνατότητα να παρακάμψουν τους όρους της συνθήκης των Βερσαλλιών ανοικοδομώντας τις ένοπλες δυνάμεις τους μακριά από τα αδιάκριτα βλέμματα της δυτικής Ευρώπης.

Μέσα σε μερικές εβδομάδες μετά το Ραπάλλο η Μόσχα συμφώνησε ότι η Ράιχσβερ μπορούσε να ιδρύσει σχολή πιλότων στο Λίπετσκ (460

χιλιόμετρα νοτίως της πρωτεύουσας) και εργοστάσιο χημικών όπλων στο Βολσκ (300 χιλιόμετρα νοτίως της Σαμάρα). Υπό το πρόσχημα της κατασκευής «τρακτέρ», εταιρείες παραγωγής όπλων, όπως η Krupp και η Junkers, ίδρυσαν εργοστάσια κοντά στη Μόσχα και στο Ροστόφ επί του Ντον με σκοπό την κατασκευή τανκς. Σε έναν χώρο εκπαίδευσης κοντά στο Καζάν Γερμανοί διοικητές έκαναν δοκιμές με τα τανκς για ελιγμούς μάχης, τους οποίους θα υιοθετούσαν οι διοικητές των τεθωρακισμένων για να διαπεράσουν τις αμυντικές γραμμές της Γαλλίας το 1940 και –ζοφερή ειρωνεία– για να συνθλίψουν τις σοβιετικές δυνάμεις οι οποίες θα παρατάσσονταν εναντίον τους στις αρχές του καλοκαιριού του 1941. Ο Χάιντς Γκουντέρμαν, ο οποίος θα γινόταν διάσημος ως ένας από τους λαμπρότερους διοικητές τεθωρακισμένων του Χίτλερ και στα δύο μέτωπα, θα απέτιε αργότερα έμμεσο φόρο τιμής σε αυτή την κυνική συμφωνία γράφοντας: «Από το 1926 υπήρχε ένας σταθμός δοκιμών στο εξωτερικό όπου μπορούσαν να δοκιμάζονται τα νέα γερμανικά τανκς...» Σε αντάλλαγμα για τη γενναιοδωρία της Μόσχας, ένα πρόγραμμα ανταλλαγών επέτρεψε σε Σοβιετικούς αξιωματικούς να εκπαιδευτούν σε γερμανικές στρατιωτικές ακαδημίες, στις οποίες και οι δύο πλευρές έμαθαν πολλά για την οργάνωση και τις μεθόδους της άλλης πλευράς.

Μια εμπορική συμφωνία ανάμεσα στα δύο έθνη στηριξε αυτή τη στρατιωτική συμφωνία. Σε αντάλλαγμα για τη χορήγηση μεγάλων δανείων, η κυβέρνηση των μπολσεβίκων εξήγαγε μεγάλες ποσότητες σίτου στο Ράιχ. Μόνο το 1923, ύστερα από έναν λιμό στον οποίο 5 εκατομμύρια Σοβιετικοί πολίτες της δυτικής Ρωσίας πέθαναν από αστία και συναφείς ασθένειες, η Σοβιετική Ένωση εξήγαγε στη Γερμανία 3 εκατομμύρια τόνους σίτου. Από τη μεριά της η Μόσχα αξιοποίησε τις πιστώσεις που της παρείχαν οι γερμανικές τράπεζες για να αγοράσει βιομηχανικό εξοπλισμό και προμήθειες ώστε να ανοικοδομήσει το δικό της «στρατιωτικό-βιομηχανικό» σύμπλεγμα, που είχε ρημάξει από τον πόλεμο και την επανάσταση.

Θορυβημένοι από την καλή σχέση ανάμεσα στους δύο γίγαντες της ηπείρου, οι Βρετανοί παρακολουθούσαν αμέτοχοι, μπερδεμένοι και ανήσυχοι. «Δεν έχουμε το περιθώριο... να αποδεχθούμε την κυριαρχία της Γερμανίας ή ενός ενδεχόμενου ρωσο-γερμανικού συνασπισμού στην ήπειρο» έγραφε ο Ώστιν Τσάμπερλαιν, ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών, ενώ οι αξιωματούχοι του επιδίωκαν να διαμορφώσουν μια αντισταθμιστική πολιτική, την οποία καθόριζε η βαθιά αποστρο-

φή για τον κομμουνισμό. Η διαδεδομένη προκατάληψη στο Υπουργείο Εξωτερικών για τη «διαρκή, αν και άμορφη απειλή» που εκπροσωπούσε η Σοβιετική Ένωση οδήγησε το Λονδίνο να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η Μόσχα αποτελούσε μεγαλύτερη απειλή για την ευρωπαϊκή ασφάλεια απ' ό,τι το Βερολίνο. Παρά τις Βερσαλλίες, η Βρετανία άρχισε την προσπάθεια να απομακρύνει τους ηγέτες της Βαϊμάρης από τη Ρωσική Αρκούδα. Με την υποστήριξη της Γαλλίας, του Βελγίου και της Ιταλίας, το Λονδίνο εκτόνησε μια σειρά από αλληλοσυνδεόμενες συμφωνίες για να καθησυχάσει τους Γερμανούς ότι οι άλλες ευρωπαϊκές δημοκρατίες δεν αντιμετώπιζαν πλέον το Ράιχ ως παρία.

Η συνθήκη του Λοκάρνο το 1925 ήταν καρπός αυτής της διπλωματικής επίθεσης. Σύμφωνα με τους όρους της συνθήκης, οι Γερμανοί και οι Γάλλοι αποδέχονταν τα κοινά σύνορά τους και αποκήρυσσαν τη μεταξύ τους χρήση βίας. Οι Γάλλοι, μαζί με τους Βέλγους, αποσύρθηκαν από το Ρουρ, την κύρια βιομηχανική περιοχή της Γερμανίας (την οποία είχαν καταλάβει το 1923 μετά την αδυναμία του Ράιχ να πληρώσει τις ετήσιες επανορθώσεις του). Η αποστρατιωτικοποίηση της Ρηνανίας, η οποία είχε επιβληθεί στις Βερσαλλίες, επιβεβαιωνόταν, ενώ η Γερμανία έγινε επισήμως δεκτή στην οικογένεια της δυτικής Ευρώπης με την πρόσκληση να ενταχθεί στην Κοινωνία των Εθνών. Το Λοκάρνο εγκωμιάστηκε ως συνθήκη η οποία έφερε την «ειρήνη των καιρών μας», κάτι που δεν είχε επιτευχθεί στη Γένοβα τρία χρόνια πριν. Ωστόσο ήταν ένα εύθραυστο οικοδόμημα για να αντέξει τις μνησικακίες και τους φόβους που γεννιούνταν στην Ευρώπη.

Οι Ρώσοι, οι οποίοι είχαν ασκήσει μεγάλη πίεση στο Βερολίνο να απορρίψει τους όρους της συνθήκης του Λοκάρνο, ήταν ανήσυχοι για την απόφαση του Ράιχ να υποκύψει στις κολακειές του Λονδίνου. Θέλοντας να καθησυχάσουν την παρανοϊκή Μόσχα ότι δεν είχαν καμιά πρόθεση να συμμετάσχουν σε αντισοβιετική συνωμοσία, οι Γερμανοί έσπευσαν να επανεπιβεβαιώσουν τους οικονομικούς και στρατιωτικούς δεσμούς που είχαν εγκαθιδρυθεί με τη συνθήκη του Ραπάλλο. Τον Απρίλιο του 1926, τέσσερις μήνες αφότου τέθηκε σε ισχύ η συνθήκη του Λοκάρνο, ο Σοβιετικός υπουργός Εξωτερικών Τσιτσέριν έφθασε στη γερμανική πρωτεύουσα, όπου οι δύο πλευρές με τη συνθήκη του Βερολίνου ανανέωσαν το σύμφωνο ουδετερότητας για άλλα πέντε χρόνια. Ο Ώστιν Τσάμπερλαιν διαμαρτυρήθηκε λέγοντας ότι οι Γερμανοί είχαν επιλέξει να «τρέχουν με τους λαγούς και να κυνηγούν με τα λαγωνικά».

Αν και απογοητευμένοι από την ηγεσία της Βαϊμάρης, οι Βρετανοί

υπουργοί ήταν πολύ πιο εχθρικοί με το καθεστώς των μπολσεβίκων στη Μόσχα, το οποίο απεχθάνονταν και φοβούνται, θεωρώντας ότι η ηγεσία του Κρεμλίνου αποτελούσε την προσωποποίηση της επιθυμίας να καταργηθούν η ελευθερία και η δημοκρατία στη Δύση και να αντικατασταθεί ο καπιταλισμός με τον κομμουνισμό και τη «δικτατορία του προλεταριάτου». Ήταν μια δικαιολογημένη στάση, αλλά και στενόμυαλη. Στα πυρετώδη χρόνια μετά την άνοδο του Χίτλερ είχε εξαιρετικά δυσμενείς επιπτώσεις στις διπλωματικές σχέσεις ανάμεσα στο Λονδίνο και στη Μόσχα, οι οποίες δεν εξυπηρετούσαν τα βρετανικά συμφέροντα. Περιφρονώντας τις βλέψεις του Κρεμλίνου να αποκτήσει το στάτους «μεγάλης δύναμης», ο Ώστιν Τσάμπερλαιν όχι μόνο απέκρουσε τις σοβιετικές προσπάθειες για τη διασφάλιση δανείων από τη Δύση, αλλά, υιοθετώντας την υπεροπτική στάση που κυριαρχούσε στην κυβέρνηση, έγραφε: «Πραγματικά πήραν τα μυαλά τους αέρα. Για εμάς έχουν μικρότερη βαρύτητα απ' ό,τι υποθέτουν και αυτοκολακεύονται όταν θεωρούν ότι η βρετανική πολιτική καθορίζεται με βάση αυτούς».

Οι αποφασιστικές αν και αδέξιες προσπάθειες της Μόσχας να υπονομεύσει τους δυτικούς δημοκρατικούς θεσμούς απαιτώντας ταυτοχρόνως ισότητα με τους ιδεολογικούς αντιπάλους της ενοχλούσαν τους Βρετανούς υπουργούς, όπως και τους Ευρωπαίους ομολόγους τους. Στην περίπτωση της Βρετανίας, η συμβολική στήριξη που έδωσε η Μόσχα στη γενική απεργία του 1926 μέσω μιας μικρής δωρεάς στο Trades Union Congress, τη βρετανική συνδικαλιστική συνομοσπονδία, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα. Επικαλούμενος αυτή την παραβίαση των διπλωματικών κανόνων από τους Σοβιετικούς διπλωμάτες που ήταν εγκαταστημένοι στο Λονδίνο, ο Στάνλυ Μπάλντουιν, ο διάδοχος του Λούντ Τζωρτζ στην πρωθυπουργία, διέκοψε τις διπλωματικές σχέσεις με τη Μόσχα.* Μετά το Λοκάρνο, όπου, σύμφωνα με τον υπουργό Εξωτερικών, η κυβέρνηση είχε «παλέψει με τη Σοβιετική Ρωσία για την ψυχή της Γερμανίας», ο κυρίαρχος στόχος της Βρετανίας ήταν σαφής: σύμφωνα με τον Ώστιν Τσάμπερλαιν, να «προσδέσει σταθερά τη Γερμανία στις δυτικές δυνάμεις» και να εμποδίσει το Ράιχ «να υποκύ-

* Στις 12 Μαΐου 1927 η βρετανική αστυνομία έκανε επιδρομή στα γραφεία της σοβιετικής εμπορικής αντιπροσωπείας (ARCOS) ψάχνοντας για κυβερνητικά έγγραφα που υποτίθεται πως είχαν κλαπεί από το Υπουργείο Άμυνας. Οι Ρώσοι ισχυρίστηκαν, δικαιολογημένα αλλά χωρίς κανένα αποτέλεσμα, ότι η δράση της αστυνομίας αποτελούσε παραβίαση της διπλωματικής ασυλίας.

ψει στον πειρασμό» να επιστρέψει στις σοβιετικές αγκάλες.

Αν και το 1929 η νέα κυβέρνηση του Εργατικού Κόμματος υπό τον Ράμσν Μακντόναλντ αποκατέστησε τις επίσημες σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση, η ψυχρότητα ανάμεσα στο Λονδίνο και στη Μόσχα ενίσχυσε την πεποίθηση του Στάλιν ότι η Βρετανία σκόπευε να κινητοποιήσει τις ευρωπαϊκές δημοκρατίες να καταστρέψουν τον μπολσεβικισμό. Η αμοιβαία δυσπιστία και η έλλειψη κατανόησης υπονόμισαν σε τέτοιο βαθμό τις αγγλο-σοβιετικές σχέσεις, που ο εποικοδομητικός διάλογος ανάμεσα στο Λονδίνο και στη Μόσχα κατέστη ανέφικτος για την επόμενη δεκαετία.

Μια πιο άμεση –και πολύ πιο επικίνδυνη– απειλή για την εύθραυστη ευρωπαϊκή σταθερότητα δεν προήλθε από τον μπολσεβικισμό, αλλά από το κραχ της Γουόλ Στριτ το 1929. Τα προηγούμενα πέντε χρόνια, ύστερα από περίπλοκες διαπραγματεύσεις, οι τράπεζες των ΗΠΑ είχαν αποτρέψει τη χρεοκοπία της Reichsbank χορηγώντας μεγάλα δάνεια, τα οποία βοήθησαν να αντισταθμιστεί το κόστος των επανορθώσεων που είχε επιβάλει στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης η συνδιάσκεψη των Βερσαλλιών. Έτσι, η ασταθής γερμανική οικονομία είχε αρχίσει να ανακάμπτει και οι μεγάλες βιομηχανίες να ευδοκιμούν και πάλι. Η οικονομική πυρκαγιά του υπερπληθωρισμού, που στα μέσα της δεκαετίας του 1920 κατέστρεψε ζωές και τα μέσα βιοπορισμού των ανθρώπων, είχε σβήσει. Οι Γερμανοί πολίτες άρχισαν να απολαμβάνουν σχετική ευημερία και σταθερότητα. Όμως, με την ξαφνική κατάρρευση του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος, τα αμερικανικά δάνεια αποσύρθηκαν και χάθηκε το σύστημα που στηριζε τη γερμανική οικονομία, η οποία βρέθηκε σε κατάσταση ελεύθερης πτώσης. Η βιομηχανική παραγωγή κατέρρευσε, και μέσα σε τρία χρόνια έξι και πλέον εκατομμύρια, τόσο υπάλληλοι γραφείου όσο και εργάτες στη βιομηχανία, έχασαν τη δουλειά τους. Έχοντας πληγεί από τη Μεγάλη Ύφεση, οικογένειες έχασαν τις αποταμιεύσεις τους και πεινούσαν, ο υποσιτισμός ήταν συχνός και οι ασθένειες θέριζαν τα παιδιά. Τροφοδοτούμενος από αυτή την ανθρώπινη δυστυχία και αγανάκτηση, ένας δύσοσμος ιός –που επωαζόταν στη μεταπολεμική αναταραχή ενός ηττημένου έθνους και για τον οποίο δεν υπήρχε εμφανές αντίδοτο– μάλιστα όλο το έθνος μολύνοντας ταχύτατα τεράστιο τμήμα του πληθυσμού.

Ένα ασαφές ακραίο πολιτικό κίνημα, το οποίο ιδρύθηκε στις 5 Ια-

νοναρίου 1919 με είκοσι τέσσερα μέλη και αυτοαποκαλούνταν Γερμανικό Εργατικό Κόμμα, έγινε μέσα σε μία δεκαετία το μεγαλύτερο κόμμα στο Ράιχσταγκ. Όντας πλέον επισήμως γνωστό ως Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα ή Ναζιστικό Κόμμα, είχε αντισημιτική και ρατσιστική ιδεολογία και βίαιες μεθόδους. Επικεφαλής του κόμματος ήταν ένας άνεργος Αυστριακός βετεράνος του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, ο οποίος είχε παρασημοφορηθεί για ανδρεία με τον Σιδηρούν Σταυρό (πρώτης και δεύτερης τάξης), αλλά απέτυχε στην προσπάθειά του να εξασφαλίσει τα προς το ζην ως καλλιτέχνης. Μαγεμένοι από την ψευδοδαρβινιστική θεωρία του Αδόλφου Χίτλερ ότι οι Γερμανοί ήταν ένας φυλετικά καθαρός λαός, ο οποίος εν ευθέτω χρόνω θα διαφέντευε την Ευρώπη υποτάσσοντας ή εξολοθρεύοντας τις μη άριες φυλές που θα εμπόδιζαν την υλοποίηση αυτού του οράματος, οι οπαδοί του υποστήριζαν εξίσου φανατικά με τον ηγέτη τους αυτόν το σκοπό. Σύντομα τεράστια πλήθη, γοητευμένα από το χάρισμα του Χίτλερ να αγορεύει σαν Μεσσίας, συμμετείχαν σε συγκεντρώσεις του Ναζιστικού Κόμματος ακούγοντάς τον συνεπαρμένα και κατόπιν τέντωναν το δεξί χέρι προς τιμήν του φωνάζοντας «Sieg Heil», ενώ ο ηγέτης τους καλούσε στον δρόμο μιας καταστροφής πολύ πιο τρομερής από οτιδήποτε τους είχαν επιβάλει οι νικητές στις Βερσαλλίες.

Κανείς από όσους είχαν τσαλαβουτήσει στις βαρετές επαναλήψεις του *Mein Kampf* δε θα ένιωθε έκπληξη από το απεριόριστο μίσος του ηγέτη τους για «τον Εβραίο», τον οποίο περιέγραφε επανειλημμένα ως «παράσιτο», «βλαβερό βάκιλο» και έναν «θανάσιμο εχθρό» ο οποίος έπρεπε να εξαφανιστεί. Σε μια τερατώδη διαστρέβλωση της Ιστορίας, ο Χίτλερ υποστήριζε ότι το 1918 αυτοί οι «υπάνθρωποι» είχαν αρπάξει τη νίκη από τα χέρια της Γερμανίας και την είχαν δώσει στους Συμμάχους. Ακολούθως, η «διεφθαρμένη και φαύλη» συμπαιγνία με τους μαρξιστές συναδέλφους τους στην κυβέρνηση της Βαϊμάρης παρήγαγε τη συνθήκη των Βερσαλλιών, η οποία αποτελούσε «εργαλείο απεριόριστης υπεξαίρεσης και ακραίας ταπείνωσης». Η αποστροφή του Χίτλερ για τον «διεθνή Εβραϊσμό» συνυφαινόταν με την απέχθεια για τον μπολσεβικισμό και την απεριόριστη επιθυμία για *Lebensraum*, δηλαδή ζωτικό χώρο, χωρίς τον οποίο η γερμανική «ανώτερη φυλή» δε θα μπορούσε να εκπληρώσει το πεπρωμένο της.

Στο *Mein Kampf* αυτά τα θέματα συνυφαίνονταν σε ένα ενιαίο αλλά μη ολοκληρωμένο σχέδιο. Ήταν μια επιταγή του τύπου «όλα ή τίποτα»:

Η Επιχείρηση Μπαρμπαρόσα, η εισβολή του Χίτλερ στη Ρωσία τον Ιούνιο του 1941, είχε ως στόχο τον αφανισμό του σοβιετικού κομμουνισμού, του Εβραϊσμού και την επακόλουθη δημιουργία ζωτικού χώρου (Lebensraum) για τη γερμανική άρια φυλή. Ωστόσο, η Επιχείρηση οδήγησε στην καταστροφή του Τρίτου Ράιχ και είχε ολέθριες συνέπειες για τη Γερμανία, καθώς εκατομμύρια άνδρες σκοτώθηκαν, τραυματίστηκαν ή χάθηκαν στα πεδία των μαχών. Ήταν ένα κολοσσιαίο λάθος –μεγαλύτερο ίσως από οποιοδήποτε άλλο σε αυτό το επίπεδο στη δυτική Ευρώπη–, το οποίο κόστισε στον Χίτλερ τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Αντλώντας στοιχεία από άγνωστο έως σήμερα αρχειακό υλικό, στο οποίο συμπεριλαμβάνονται αμετάφραστες μέχρι πρόσφατα ρωσικές πηγές, ο Τζόνθαν Ντίμπλεμπι τοποθετεί την Επιχείρηση Μπαρμπαρόσα στις αληθινές ιστορικές της διαστάσεις. Από τις απαρχές των γεγονότων στις στάχτες του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου ως τον αντίκτυπό τους στη μεταπολεμική Ευρώπη, ο Ντίμπλεμπι καλύπτει τη στρατιωτική, πολιτική και διπλωματική ιστορία από όλες τις πλευρές, συνθέτοντας μια ολοκληρωμένη και ζωντανή εικόνα μιας μνημειώδους επιχείρησης της οποίας το πλήρες μέγεθος και αποτύπωμα παραμένει ανεξερεύνητο.

Στην καρδιά της καθηλωτικής αυτής αφήγησης βρίσκονται οι γλαφυρές περιγραφές των ηγετών που έλαβαν κρίσιμες αποφάσεις, των ανδρών και των γυναικών που πολέμησαν στην πρώτη γραμμή, των στρατιωτών που διέπραξαν αποτρόπαια εγκλήματα σε ασύλληπτη κλίμακα και των θυμάτων του Ολοκαυτώματος. Το μοιραίο στοίχημα του Χίτλερ είχε τις πλέον τρομακτικές επιπτώσεις.

ΕΓΚΥΡΟ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΒΑΘΙΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ, ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΥΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΣΤΑΘΜΟ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΜΑΣ ΤΟΣΟ ΤΟΥ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΟΣΟ ΚΑΙ ΤΟΥ 20ού ΑΙΩΝΑ.

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ
www.psichogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧ. ΣΗΣ: 25847